

Интериорът във фолклора, литературата, изкуството



Автор: [Сборник](#)

Раздел: [Литературна критика, литературознание, Световна културология, етнология и фолклор](#)

Издателство: [УИ „Епископ Константин Преславски“](#)

Народност: българска

ISBN:

първо издание, 2007 год.

меки корици, 286 стр.

СЪДЪРЖАНИЕ

ЛИТЕРАТУРНИ ИНТЕРИОРИ

Клео Протохристов. Портретите на Анна Каренина и портретът на Дориан Грей (място в интериора, екфразистична ефективност и смислопораждане)

Лидия Вишневска. Пространство и парадигми

Соня Александрова. За угасналите семейни огнища и алкохолните пожари

Калина Лукова. Георги Стаматов и Артур Шницлер - съчленяване на интериора

Хасине Шен. Семантика "кресла-качалки" в романа Сестра Керри

Теодора Драйзера

Атаол Бехрамоглу. Сплетение елементов мест и времен в симфонической поеме Назыма Хикмета "Соломенный волос"

Дечка Чавдарова. Семантика дивана в русской литературе XIX века

Змине Инаньф. Позитика предметно-пространственного изображения в "Путешествии в Арзрум во время похода 1829 года" А. С. Пушкина

Денка Кръстева. Интерьер и эмблематика культуры пресемантизация "дворянского гнезда" в "усадебных" драмах Чехова

Наталия Няголова. Семантика кабинетного интерьера в драматургии А. П. Чехова.

Данута Шимоник. Символика вещей в мемуарной прозе М. Цветаевой

Галина Петкова. Черубина де Габриак: Черная дама, Гаврюшка и Херувим, или как обставить одну мистификацию.

Александър Долгенко. Предметы декадентского интерьера

Наталия Черняева. Зкстерьер и интерьер в антиутопии и анти-антиутопии (1984 Дж. Оруэлл и Москва 2042 Вл. Войновича).

Елена Гетова. "Гостилница или хан" - интериорът на възрожденското пътуване

Здравко Дечев. "Гласът на виното", или една Оджакова философия за "гласа" и "виното"

Иван Русков. Часовникът с кукувица и махалото на смисъла в Записките на З. Стоянов.

Гергина Кръстева. Литературният кабинет в българската лирика

от края на 50-те години на XX век в контекста на самонаблюдението.

Младен Енчев. Интериори на детството

Мария Димаси. Концепт дома и его интерьера в текстах учебников по литературе в начальной и средней школах Греции. Пути их использования для достижения целей межкультурной коммуникации.

ИНТЕРИОРЪТ ВЪВ ФОЛКЛОРА. ИНТЕРЬЕР В ФОЛКЛОРЕ

Лила Мончева. Интерьер в структурно-семантических моделях русского фольклора.

ИНТЕРИОРЪТ В ИЗКУСТВОТО/КУЛТУРАТА. ИНТЕРЬЕР В ИСКУССТВЕ/КУЛТУРЕ

Павел Стефанов. Църковният интериор — символика и развитие.

Диана Николова. Интериорът и перспективата в изкуството на Ренесанса.

Гражина Бобилевич. Интерьер модерна.

Гьонюл Узелли. Османският бит в руското изобразително изкуство

Константин Константинов. Интериорът на масовите жилища в Плиска

Евдокия Борисова, Роза Енчева. Новинарски интериори

Концепт дома и его интерьера в текстах учебников по литературе в начальной и средней школах Греции. Пути их использования для достижения целей в межкультурной коммуникации.

Мария Димаси, Фракийский университет

Для раскрытия темы нашего сообщения в качестве исследуемого материала мы использовали антологию «*Με λογισμό και μ' όνειρο*» (О.Е.А.В., ΥΠΕΠΘ, 2001) («С раздумьями и мечтой»), предназначенную для 5 – 6 класса начальной школы и «*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*» (О.Е.А.В., ΥΠΕΠΘ, 2002) («Тексты по новогреческой литературе»)*, предназначенные для трех классов гимназии. Свой выбор мы обосновывали тем, что по сегодняшний день на уроках литературы используются эти учебники и учебные пособия. Иначе обстоят дела с используемыми пособиями в 1 – 4-ом классах начальной школы, в которые вошли морально устаревшие тексты двадцатилетней давности, и сегодня, уже никак не отвечающие требованиям учебной программы.

Анализ содержания текстов вышеуказанных пособия и учебников стал основным методом нашего исследования (Δημάση, 2002, 59-61). При этом в качестве единицы анализа нами использовались отдельная взятая картина, текст, предложение, слово. В процессе исследования нас интересовало не только описательно-качественный анализ очевидного, но и «оценка скрытого, подразумеваемого в самом содержании текста» (Gravitz, Pinto, 1975, 634-636, Ζερβού, Kristeva, 1984, 39-40, Πάλλα, 1992, 45). Поэтому мы старались проанализировать и дать оценку текстам, в которых были сообщения (и даже маленькие ссылки) о доме, о предметах в нем, рассматривая их как отражение более глубоких идей и идеологических позиций, скрытых в содержании самих текстов. При этом мы исходили из возможности использования указанных сообщений и ссылок в учебном процессе для достижения целей межкультурного обучения.

Учебная программа по литературе для гимназий и лицеев отводит литературе роль проводника принципов межкультурного воспитания. Например, согласно учебной программе по литературе для начальной школы Греции дети в процессе изучения родного языка должны понять не только природу самого языка, знать о его культурном значении для народа, о его роли в культурных контактах с другими народами (ΥΠΕΠΘ, 1999, 19),

* Антологию «*Με λογισμό και μ' όνειρο*» (в переводе «С раздумьями и мечтой») и учебное пособие «*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*» (в переводе «Тексты по новогреческой литературе» для 1, 2 и 3-его классов) рекомендованы Министерством по образованию и религии (ΥΠΕΠΘ). Для удобства в тексте будут использованы переведённые на русский язык названия этих учебных пособий: «С раздумьями...» и «Тексты...1, 2 и 3».

но и о его возможностях знакомить детей с подобной тематикой мировой литературы, в том числе и народов Балканского полуострова (*там же*, 29). Авторский коллектив антологии в руководстве для преподавателей, говоря о роли литературы в познании общечеловеческих ценностей, указывают на то, что литературные произведения «должны помочь ребенку установить контакт с традициями и культурными ценностями страны, в котором он живет... и должен прожить сегодняшний день, относясь с уважением к „другому“ и в этом стараться быть искренним и объективным» (С раздумьями, УПЕПΘ, Π.Ι., ΠΑΤΑΚΗ, 2002,3). Основной целью урока по литературе в гимназии они видят в обеспечении насколько это возможно существенного контакта учеников с культурным наследием своего и других народов. На уроках литературы ученики должны знакомиться с современными эстетическими направлениями и тенденциями в литературе, что даст им возможность сформировать личные убеждения и личностные отношения к основным проблемам общественной жизни (УПЕПΘ, 1999, 163). Кроме того ученики должны знакомиться с культурным наследием и ценностями этноса как в узком смысле, связанными с жизнью, традициями и этнокультурным обликом народа, так и в широком смысле, что предполагает знакомство с более широкой культурной средой: европейской и мировой (УПЕПΘ, Π.Ι., *Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, 2000, 59)*. Весьма показательно, что Государственная учебная программа по литературе призвана решить задачи межкультурного образования, что является одним из направлений политики правительства. В новой учебной программе по новогреческой литературе для гимназии роль литературы определена более конкретно: «Художественные произведения являются носителями национальных, общечеловеческих и межкультурных ценностей... В этой перспективе роль литературы в рамках гуманитарного образования и демократического воспитания определяется её вкладом в воспитании в духе равенства между людьми и различными культурами и в показе своеобразия греческой литературы и культуры» (Φ.Ε.Κ. τ.Β', 303/13-03-03).

В программе раскрывается содержание термина “межкультурное образование”, которое основывается на трёх таких основных принципах воздействия литературы на юного читателя, какими являются уважение достоинства и равноценности различных культур, равные возможности образования для всех членов общества независимо от их национальности

* *Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση* переводится как «Единые рамки (требования) Учебных программ для начального и среднего образования».

и конфессии, и предоставления им равных возможностей, вообще (Δαμανάκης, 1997, 103, Δημάση, 2005, σ.3). Сформировавшееся за последние 20 лет поликультурное общество в Греции сильно изменило этнический состав ученического контингента во всех образовательных учреждениях страны. И поэтому знание, уважение и восприятие языка и культуры, различного по происхождению, должны рассматриваться как диалектическая связь взаимовлияния целей межкультурного образования и учебной деятельности и для Греции, как страны принимающей, и для стран происхождения определённой части ученического контингента (Μποντίλα, 2004, 35). Это вызвано необходимостью использования языкового и культурного многообразия в современном образовании, т.к. это создаёт уже для взрослого сознательного гражданина предпосылки для гармоничного сосуществования в многокультурном обществе (Candelier, 2000). Художественная литература с тематическим разнообразием текстов способна внести существенный вклад в этом направлении, формируя национальные или местные стереотипы, общественные или этнические идеи, возникающие из жизненных и эмоциональных ситуаций (Ακριτόπουλος, 2004, 221, Παμουτσόγλου, 2004, 30-39). Одной из познавательных функций литературного произведения являются в том, что оно несёт в себе информацию о других культурах (см. Hawthorn, 1993), а текста—от осознанного и объективного восприятия действительности до творческого осмысленного чтения, что ведет к расширению возможностей индивида для его самоутверждения в обществе (Williams, 1994). К тому же, восприятие самого литературного произведения и методы толкования полученной информации чаще являются важнейшим фактором воздействия на формирование позиций и взглядов читателя, чем само содержание прочитанного произведения (см. Hollidale, 1992, Hodelman, 1992, 138-139).

Надо отметить, что язык с одной стороны функционирует как средство силы и власти (Bourdieu, 1977), а с другой—даже самое, с литературной точки зрения, простое детское произведение, несёт в себе идеологический заряд (Hollindile, 1992, 20; Bernantinis, 1955, 36), и поэтому одной из основных задач школы является предложение учащимся книг, в которых вместе с признанием ценности культурных различий выделяются элементы культуры, которыми взаимно обменивается человечество (Καλλέρης, 1995, 143-144).

Другими словами, каждое произведение предлагает или воспроизводит конкретные ценности в определённых социально-культурных рамках, которые подпитываются собственно ценностями и идеологией социума (Κανατσούλη, 2000, 18). Обработка и критический анализ текста является общественно предопределённой деятельностью — процессом, который действует диалектически, определяя ценности и деятельность конкретного культурного общества (Clerk and Ivanic, 1997).

Роль обучения во всём этом велика.

1. Антология «С раздумьями и с мечтой». Для 5-го – 6-го класса начальной школы.

В антологии для 5-го – 6-го класса начальной школы «и с мечтой» часто появляется тема дома в значении жилища и места выражения чувств. Характерным является то, что непосредственные сообщения о «доме», больше касаются иллюстрационной поддержки текстов. На картине «Жибер Алта, Епархия Италии» народного художника Теофила, дома изображаются как неотъемлемая и абсолютно гармоничная часть геофизического пространства другой страны, как бы акцентируя внимание на поиске схожих и отличительных черт с картинами, изображающими греческие пейзажи и дома, и, конечно, вызывая на диалог с греческим художником. (*С раздумьями...*, 11). То же самое происходит и с произведением «Эгейское море» художника К. Грамматопулу (*С раздумьями...*, 17), «Касторья» художника Агинора Астериади (*С раздумьями...*, 26) и коллажем «Богородица на морях» Одиссея Элитиса (*С раздумьями...*, 16). Архитектура домов представляет собой образец культуры народа страны и очевидна возможность дидактического использования произведений изобразительного искусства в рамках выполнения целей и задач межкультурного обучения; рекомендуется греческая культура. «Афины» сегодняшнего дня с загазованностью и характеристиками мегалополиса, работа кисти того же Агинора Астериади (*С раздумьями...*, 58) позволяет сделать обобщение-упоминание о сегодняшнем дне проблематики, которая встречается в повседневной жизни и позволяет, если не обязывает, к слиянию на уровне культур ее жителей, которыми являются не только греки. Имеет место еще один единственный случай изображения внутренней атмосферы дома старого времени при главенствовании чувств, в которые вторгаются личные воспоминания каждого «читателя» картины: «Бабушкина сказка» Николая Гизи (*С раздумьями...*, 227) (Использование произведений искусства в преподавании литературы см. работы Chalmers 1996; Mason, 1990; McFee and Degge 1977; Γρόσδος, Ντάγιου, 2003).

В текстах, как в поэтических так и в прозаических большинство ссылок касается дома как помещения, а на втором уровне – в открытую или в подтексте

– часто находится человеческая личность. Так, вся Греция раскрывается в стихах Одиссея Элитиса «Солнце-владыка»: «... Большие дома и белые дома, гулкие... На черном камне на воде. ...Блондинка Салоники, Верия, Касторья... Иоаннена, Месолонги, Спарта и Мистра,... Затуманенные колокольни и крыши... А все вместе- это грустная красота» (*С раздумьями...*, 16). Безграничная любовь к родине щедро награждает эпитетами и названиями дома по всей стране с особым лиризмом, который

делает их доступными для каждого человека. Культура греков, что касается их семейного и личного быта, вырисовывается осторожно из-под мазок художника без каких-либо эгоцентрических и националистических черт. «... *Домá города с деревянными балконами ...*» в стихотворении «*Город на озере*» И.М. Панийотопулу (*С раздумьями...*, 24) являются свидетелями иной эпохи, осуждённой историей, узнавшей столкновения между греками и соседними народами, действует в рамках своеобразного музейного общеобразовательного восприятия при совместном проживании различных народов. Они своими «...*верндами и балконами современного ритма...*» как-бы собираются стать свидетелями гармоничного взаимодействия красоты местности и человеческой деятельности. Это те же самые дома, которые настолько уменьшаются когда смотришь на них издалека (Лица Псаравти «*Фома*», *С раздумьями...*, 69), безмолвные дома опустевших деревень греческой земли (Е. Хореанти «*Аспруда*», *С раздумьями...*, 36), дома, стоящие неподвижно, свидетельства иных эпох: «... *Наш взгляд мы переводим с цветов, на другие цветы из мрамора, вырезанные на двери, на балконе, на окне византийского дома...*» (К. Урани. «*Мистрас*», *С раздумьями...*, 187).

Окно и дверь обычно – это места «*входа-выхода*» не только главных героев, но и их чувств. Либо это девочка, лицом прильнувшая к стеклу и переносящаяся в мир сказки (И. Венези, «*Белоснежка Парниты*», *С раздумьями...*, 37), либо это отец, возвращающийся уставшим, но весёлым и, нагруженным покупками и разными вещами, так необходимыми для семейных нужд: «... *отец, возвращающийся вечером с широкой улыбкой в глазах..... с сумкой в руках, наполненной фруктами... это мир...*» (Я. Ригос, «*Мир*», *С раздумьями...*, 243). Эти ссылки, во-первых, позволяют использовать их в обучении общечеловеческим ценностям и, во-вторых, на подобных примерах выявить общее, что касается семьи в соседних странах (см. например, Димаси 2002, 101). Дом становится местом, который превращает Вангелицу из человека с физическими недостатками в человека с особенными способностями (учительница слышит как она прекрасно поёт, Элли Алексиу «*Вангелица*», *С раздумьями...*, 105).

Отрывки из произведений зарубежных писателей, которые представлены в антологии, позволяют использовать их в целях достижения межкультурной коммуникации. «*Приключение с телевизором*» Джанни Родари (*С раздумьями...*, 60) с помощью аллегории и фантазии превращает домашнее помещение в место, где производится оценка новостей, лицам и действиям. В старом красивом доме доброй бабушки (как у всякой настоящей бабушки), находящемся в Норвегии, развиваются события, которые описываются в современной сказке «*Сердце мышки*» Роальда Дала (*С раздумьями...*, 85). В «*Кавказской сказке*»

И. Д. Иоаннидиса, очень напоминающей историю Соломона из Ветхого завета, в совершенно непривычном для нас измерении рассказывается о материнской любви и дается описание событий, происходящих в «доме-дворце» аристократов.

Целый ряд описаний, достойных внимания, отображают жизненные события, чувства, опыт, воспоминания, опираясь на домашние устои и церковные праздники. Так, воспоминания Григория Ксенопуло в произведении *«Красные яйца»* (*С раздумьями...*, 177), а также юмористическое описание жизни одной семьи, которая характеризуется как *«труппа ассорти»* (Манос Кондолеос, *«Карнавальная история»*, 90), и сказка о двух котятках Дождинке и Кляксе (Грязнуле), превратившихся из простых наблюдателей праздничной Рождественской семейной атмосферы в главных героев истории о любви (Хр. Булотис, *«Дождинка и Клякса и рождественская мечта»*, 281), приглашают детей в опьяняющее путешествие. Как замечено, православная традиция не столько ставит какие-либо ограничения в рамках конкретного отображения нравов и обычаев, сколько преследует цель знакомства с ними, но без наличия определенного давления или принуждения в воспитательном процессе, оказываемом посредством чтения. В рассказе Софии Филдиси *«Сердечко»* описывается два дома. Повествование ведется от первого лица. На первом плане выступает богатый дом детей, принадлежащих к среднебуржуазной семье, а на втором плане – другой дом, несколько иной. *«В старой сторожевой башне жили две семьи с целой толпой детей, которые были нашими друзьями»* (*С раздумьями...*, 136-137). Воздушный змей, запущенный в день Чистого Понедельника, показал всем, что совместное сосуществование с «цыганятами» – это единственный и естественный путь, свойственный представителям цивилизованного мира. Совместно придуманные игры и воздушный змей символизируют собой согласие, уважение и равенство между людьми. Рассказ Ирины Марра *«Рождество Та Ки Ко»* (*С раздумьями...*, 164) с тонким юмором раскрывает перед читателем тот факт, что разнообразие культур и религий не является обязательным фактором в зарождении враждебности между людьми. Более того, здесь подчеркивается мнение о том, что сегодня является уже принципом жизни: *познаю, чтобы уважать*.

Содержание сказки Маро Лоизу *«Улыбающееся облачко»* (*С раздумьями...*, 253) с точки зрения целей межкультурного обучения является значимым и всегда своевременным. Одно облачко находит прибежище и любовь в семье кипрских греков, а другое – у киприотов турецкого происхождения. *«... И когда два Облачка - Улыбки, турецкое и греческое, встретились друг с другом там, наверху, они переглянулись, улыбнулись и соединились воедино. Улыбающееся Облачко над разделенной на две части Никосией... И всякий раз при дуновении морского ветра, бросавшего Облачко то туда, то сюда, люди путались и не могли*

понять, где же греческое Облачко, а где турецкое. И только два Облачка-Улыбки не ошибались... Потому что им было хорошо известно, что Улыбка не разделяется на части. Существует только одна Улыбка...»

Стол, подготовка к обеду, ожидание сбора всех членов семьи концентрируют в себе все смысловое значение слов, касающихся темы «дома» и «семьи». Одинаковые действия, одинаковые чувства, и только с разницей, которая наблюдается в культуре каждого общества, диктуют свои правила, начиная с быта, как, например, национальные блюда. Сказка придумана писательницей в процессе сотрудничества с детьми. Мысль о необходимости мирного сосуществования и равенства при наличии своих особенностей у представителей двух культур является как никогда актуальной.

2. «Тексты по новогреческой литературе» для первого года обучения в Гимназии.

В учебнике первого класса гимназии по литературе встречаются подобные с предыдущими категории сообщений и определений концепта «дом»: дом–здание, дом–место выражения чувств и формирования межличностных отношений, дом–союз прошлого с настоящим, дом – понятие в разных странах и в художественных произведениях зарубежных писателей.

Характерным является изображение дома как такового в сочетании с природой, как единого неделимого целого, приведенное на примере отрывка из произведения Одиссея Элити, представленного в антологии для начальных классов (**«Ветра»**, *Тексты...1*, 257). Белые «шумные» дома образуют сёла и города, похожие «...на огромные сады, которые их содержат, обновляют, и придают живописность прекрасным потокам Вермиона...» (И.М. Панайотопулос, **«На склонах Вермиона»**, *Тексты...1*, 268), а иногда напоминают «... белеющие комочки, разбежавшихся от страха в разные стороны овец, среди оливковых деревьев и миндаля...» (Стр. Миривилис, **«Деревня Мурья»**, *Тексты...1*, 9). Такая вот всецелая гармония, уходя корнями в далёкое прошлое, как-бы остаётся неизменной и сегодня: «Через старую часть деревни, похожую чем-то на крепость, ... проходила всего лишь одна дорога... Эта дорога, с примерно шестидесятью домами, в старые времена перекрывалась огромными воротами в страхе перед корсарами...» (*Тексты...1*, 20). «Новая часть деревни с уже новыми домами, расположилась, как это принято говорить, «вне стен» (Козьма Политис, **«Гостеприимное село»**, *Тексты...1*).

Соотношение понятия «дом» с ценностями, идеями, жизненной позицией и условиями быта определяется в поэтическом изречении: «...Дома, с подсолнухом и базиликом во дворе - это родина...» (Саранти Павлеа, **«Родина»**, 276). Значение «дома» на первом этапе с чисто

чувственной стороны соотносится с запахом и цветом, а также с глубокой значимостью символов, вызывающих определенные ассоциации (базилик - святое растение святое; гелиотроп, растение, употребляемое при религиозных обрядах и символизирующее связь с солнцем, надеждой, Грецией): перехода от частного к общему; от значения индивидуального символа до символа Родины.

Во многих произведениях «Дом» выступает местом выражения чувств. Природа и человек развиваются по принципу диалектической связи, основываясь на «доме»: *«Весна мелькнула мимо дома, черкнув полоской по окну...»* (Теллос Агра, *«Весна мимолетная»*, 27).

Чувство одиночества и ностальгии по малой родине и по Родине, вообще, овладевающие человеком на чужбине, являются основными темами многих произведений, в которых акцентируется внимание на отеческий, родной дом, часто идеализируемый (Ал. Пападопулос, *«Приветствия»*, 225; народная песня *«Возвращение странника»*, 232 и др.). При анализе отрывков из этих произведений делаются очевидными нужды, переживания, мечты и права современных героев - мигрантов. Боль о потере любимых людей, изображение материнского образа, а также братьев и сестер довольно часто ложатся в основу данной тематики (Ева Влами, *«Счастливого пути!»*, 217; Н. Казандзакис, *«Моя мама»*, 245 и др.). Здесь уместно заметить, что ряд описаний обращены к пересказу о нежных отношениях, зарождающихся между человеком и животными, используя для происходящих событий в качестве фона дом. Это история о дяде Янисе, который живет и умирает вместе со своим ослом (Арг. Эфталоти, *«Дядя Янис и его осел»*, 100), а также рассказ о старухе Ласкару, возложившей все свои надежды (до последних дней своих) на кошку, которая каким-то сверхъестественным образом, но, происходившем на самом деле, обеспечивала ее едой и была единственным существом (в отличие от ее равнодушных односельчан), оплакавшим ее смерть (Г. Влахойянис, *«Последствия бедности»*, 95). Сюда относится и описание о пропавшей канарейке, глубоко ранившей душу героя рассказа *«Канарейка»* (Д. Петцетидис, 105). В некоторых случаях «Дом» и «семейные отношения» как-бы «мобилизуются» авторами для раскрытия значимости труда, особенно детского труда – явления, вполне естественного для эпохи 60-х годов. Об этом говорится в рассказе *«Крещение»* Д. Хаджи. Отношение отца к семье и героизм несовершеннолетнего мальчика, который трудится с малых лет, являются отправной точкой в развитии тематики, связанной с правами женщин и детей.

Впервые за все время обучения ученики сталкиваются с исторической тематикой. Греческая община Константинополя изображается вне поле действия «общенациональной темы», а в процессе ее внутреннего жизненного цикла (Ал. Пападопуло, *«Бабушка»*, 240), или в связи с

происходящими общественными событиями в рамках обычаев, свадебных обрядов и т.д. (М. Иорданиду, «Локсандра», 210-211). Указанные тексты анталогии являются основой одного из основных принципов межкультурного обучения: равноправие всех культур, оценивающихся только с положительной стороны. Исключительным, на наш взгляд примером, является отрывок «Мой дом» (Дидо Сотирис, «Окровавленная земля», 247), описывающий греческую культуру Малой Азии, концентрируя внимание читателей на чувстве преклонения и страха, овладевающих мальчиком перед лицом строгого отца.

Упоминание исторических событий может быть воспринято и как отрицательный факт. Тем не менее, несмотря на дифференциацию при подходе к поставленным целям во всех произведениях воспеваются гимн свободе, миру и самоопределению народов. Греческое восстание 1821 года, освободительная борьба на Крите, направленная против турецкого владычества, события Второй Мировой войны в текстах представляют собой, рассказы о прошлом без всяких суждений, и носят оценочный характер без каких-либо намёка на превосходство греков над другими народами. Характерным является отрывок, рассказывающий о дедушке и внуке, которые на стене мечети пишут лозунг «Свобода или смерть». Этот отрывок относится к последним годам освободительного движения на Крите (конец XIX века). «...Дедушка встал перед мечетью с чистовыбеленными стенами и желтой дверью.

- *Перемешай, Фрасаки, краску,- с непонятым рвением произнес старик.- Здесь я постараюсь на славу: к каждой букве пририсую хвостик для красоты... Закончил. Устал.*

- *Теперь пойдём домой.- сказал он.- Устал я. Завтра надо будет подняться высоко, на церковную колокольню. Понадобится сила...*» (Н. Казандзаки, «Свобода или смерть» отрывок из произв. «Капитан Михалис», 159)

Три последующих текста призваны воспитывать в учениках веру в Бога и человека-борца через призму верований, представляя таким образом культуру греческого народа. «Василий и змей» Стратиса Миривилиса, 153), где выражается уверенность в том, что змея является положительным символом, выступая защитницей домашнего очага; «Пастух и три болезни» ((«Тексты... 1», 137), отображающая веру горящую лампадку жизни, а также «Благословенный хлев», приютившее св. Василия, который каждый в канун каждого Нового года спускается на землю, чтобы увидеть тех, кто его встретит с чистым сердцем (Фотис Катоглу, «Тексты... 1», 39).

Завершая эту часть нашего сообщения, хотелось бы коротко связать её с подобной тематикой «текстов» о других народах и их культурах. «Дом», в одно и тоже время, и место страданий, и место, где зарождаются мечты, как у девочки со спичками Г.Х. Андерсена

(«Тексты... 1,143); ассоциируется с вишневой керамической крышей в Англии (Н. Казандзаки, *«Берега Англии»*, 273) и становится местом благотворительности (Т. Афанасиади, *«Дом врача»*, 84); напоминает дедушку, который наряжает рождественскую елку (А.П. Чехов, *«Ванька»*, 138), или является олицетворением внутреннего поворота Эгоиста Гиганта (Оскар Уайльд, 50-51).

3. «Тексты по новогреческой литературе». Второй год обучения в гимназии

Первая сравнительная оценка представленного концепта «дом» на основании сказанного, даёт нам возможность сделать следующие выводы:

- в текстах зарубежных писателей полностью отсутствует анализируемая тематика;
- описание «дома», как современного жилища или как исторического (или просто) свидетельства о прошлом, сократилось до минимума;
- центр тяжести перемещается на внутреннее функционирование самого «дома», как места, где вне зависимости от присутствия его жителей разворачиваются значительные исторические события из новейшей истории Греции. Лишенная цветовой окраски, оценка сопоставляемых событий не является критерием в выборе текстов.

«Дом» в качестве строения с его жизненно-функциональным характером описывается как *«...бедный домик в городе Митилини...»*, где в одиночестве умер великий народный художник Теофил. В Митилини *«... северной части пригорода..., чуть дальше от берега Аклидия, где удобно расположились, прикорнув среди пальм, самшита и магнолий, вилы богачей острова... , в один прекрасный день родился в 1870 году Теофил»* (Одиссей Элитис, *«Художник Теофил»*, «Тексты... 2», 373-378). Бедный дом в час смерти ничуть не уступает в своем величии перед богатым домом, где когда-то родился главный герой, поскольку жизнь наградила его талантом и бескорыстной любовью к родине. В другом произведении «старый дом в Мани», похожий на крепость, почти весь заросший цветами, упоминается на протяжении всего текста. Он предстаёт перед нами, как «друг», как «гордость», как «муж», который никогда не переступил порога этого дома в роли «жениха», потому что никто не заслуживал этой чести в глазах пожилой владелицы, противостоящей нововведенной моде продажи старых живописных домов богатым покупателям, открывшим для себя красоту на периферии вдали от крупных городских центров (Галатея Саранти, *«Конец»*, 263). Очень примечательны два момента в описании родного дома при его посещении главным героем после многолетнего отсутствия: *«Сдерживая тяжесть сердечных терзаний при виде отчего дома, смотрящего сквозь листву, на закат, я сдерживаю тяжесть сердечных волнений... Торопится мама камин мне зажечь... я не вхожу. И, стоя на пороге, плачу...»* (Н. Вретаку,

«Возвращение», 220)

Словно боясь разбудить воспоминания, главный герой смотрит на дом, просматривающийся сквозь листву. Всё: чувства, жизненный опыт, вся «жизнь в семье», различные жизненные ситуации и лица – каким-то потаенным образом сосредотачиваются в образе матери, спешащей зажечь камин. Может быть, в этом повинна уютная атмосфера наступающей ночи и уютного домашнего очага? А может быть это ностальгия?

В следующем отрывке «возвращение» героя представлено знакомым всем народам, включая самих греков, смысловым образом, вбирающим в себя понятие «чужбина». «Дом», предметы в нём и разворачивающиеся события вокруг них описываются в контрасте, в противопоставлении старого и нового. Все подвергается изменению в процессе поспеть за веянием современных требований. *«Эх, старые времена! Вновь нахожу вашу сладость и испытываю вашу радость! Снова вижу сундук с инжиром, шкаф с вареньем, олады рано утром, пока еще не рассвело, как это способна придумать любая мама, несмотря на то, что у нас уже седина в волосах! Я нахожу вас в былых сердцах и в старых песнях, но как будто я пришел в новый дом и встретил новые лица, слышу о новых вещах... На душе становится мрачно, и мне кажется, будто я снова скитаюсь на чужбине!»* (Арг. Эфальоти, «Правдивая сказка», 218). Со временем представления, сформированные в домашней среде, не подвергаются изменениям под влиянием нового и более современного.

Сравнение нового со старым, как домов, так и городов, с параллельным показом изменений в каждодневной жизни героев, наблюдается и в других текстах. Так, старым Афинам в одноименном рассказе П. Нирвана («Тексты... 2», 337) не хватает прошлого: *«... проржавевшие створки окон притихших домов помнят дочь с горшочком базилика и кувшином с прохладной водой...»*. Картины подобного рода являются духовным критерием маленькой героини, которые она уносит с собой с дачи, чтобы выдержать *«... растрепанное утро Афин, когда время перестанет петь, скрючившись под обдающей холодом тенью, распростертой над всеми домами улицы Асклепия.»* (Мимикас, Кранаки, «Каникулы», 60).

«Дом», как место выражения и переживания чувств главных и второстепенных героев поэтических и прозаических произведений, представляется во всем своем многообразии во всех рассказах, включенных в учебник. Ядром происходящих событий часто являются христианские религиозные праздники и целый ряд, связанных с ними народных верований, которые представлены в текстах в виде воспоминаний, событий и чувств вокруг праздничного застолья. Образ открытой двери символизирует собой братство, мир, внешнее и внутреннее проявление любви (например, Ф Контоглу, «Сочельник», 270).

Однако, «дом» может восприниматься и отрицательно. Так, семейные распри залечиваются с появлением внука. Родной дом покидают его жильцы. Город становится для старика местом ссылки. Перед отъездом он организовывает своеобразную церемонию прощания, похожую на похоронный ритуал расставания с любимым человеком (Г. Саранти, *«Прощание»*, 68). Дом моряка переживает со своими домочадцами потерю своего кормильца, мужа- моряка (Г. Манглис, *«Ловец губок»*, 15). Маленькие дети берутся за работу, входящих в круг обязанностей взрослых, что, безусловно, заканчивается плачевно. Так, Димитрий не успевает на экскурсию, пытаясь собрать свои вещи (К. Папа, *«Экскурсия Димитриса»*, 32).

Дом выступает и в роли «гнезда», приютившего у себя в городе Игуменица детей из Сербии. Этот рассказ воспекает братство и взаимопомощь между людьми (С. Димитриу, *«Словно ласточки, родимые мои»*, 201).

Надо отметить, что все перечисленные примеры относятся к изображению частного дома. Дом, как квартира, описывается значительно реже. *«Вы увидите их, идя в церковь, воскресным утром ранним, моющими автомашину всей семьей. ...Выйдут на природу. Пойдут соберут цветов... Для квартиры...»* (Х. Ласкари *«Люди города»*, 73). Семья ищет пути создания атмосферы традиционных связей между её членами не в помещении квартиры, а за её пределами, либо в работе, либо в элементах традиционного, символизирующих образ жизни прошлых лет и необходимых для формирования «идеологии своего, личного» для квартиры. В характерном и единственном упоминании о квартире в современном мегалополисе, показана та сложная социально-окрашенная реальность, которая в Греции формируется в девяностых годах прошлого века после появления потока беженцев и греков-репатриантов: *«В последнее время по соседству с ним поселилось много таких со своими семьями. Они заняли все подвалы, даже в развалившемся доме на углу, где штукатурка свисала с потолка... Рано утром выносили на порог один-два стула, или сидели на корточках рядом с тротуаром, и бесконечно долго говорили о тяжелой работе... Часто из-за глухо закрытых окон их домов раздавалась грустная мелодия... русская песня в стиле аллегро»* (Т. Калуцос *«На автобусе»*, 195). Повествование от третьего лица превращает текст в репортаж, что позволяет автору освободиться от личного отношения к проблемам, возникшим как следствие изменения этнического состава населения страны и не искать оправдания чувствам возникающим у него в связи с этим. Все тексты на эти темы широко используются в процессе обучения для достижения целей межкультурного общения, поскольку они прямо или косвенно связаны с отношениями между людьми.

В пособии есть немало текстов, в которых концепт «дома»

непосредственно связан с историческими событиями. Так, например, автор одного из них «наряжает» дом в праздничный наряд к Рождеству, что даёт ему возможность через противопоставление подчеркнуть трудные условия фронта и героизм солдат, защищающих людей и их дома. (Г.А. Вахос. «Зима», 77) Дом становится убежищем для гонимых немецкими окупантами людей (И.М. Папайотопулос, «Эпизод», 85). Он, независимо от положения в обществе и национальности героев, становится убежищем для их достоинства и надежды (Г. Иоанну, «В те дни», 187, о гонениях евреев города Салоники). Через «дом», начиная с грез Рига Велистинли («Тексты... 2», 305) в период подготовки Ф. Колокотрониса к борьбе против турок («Тексты... 2», 320) и революционного движения критян в конце 19-го века (стр. 382), от изгнания греческого населения Понта и до катастрофы Малой Азии, проходит вся история Греции. Стихотворение «Стены нашего дома» Янниса Рицоса, закрывая учебник, как- бы подводит итог вышесказанному: *«На штукатурке остаётся нетронутую тень... От множества бород наших дедов, Тень их кинжалов и карабинов... Тени от детских ручек, творящих при огне лучины... Барашек, осликов, русалок, прежде чем голова наша коснется ложа...»* («Тексты... 2», 331).

4. «Тексты новогреческой литературы» для 3-го класса гимназии.

В учебнике 3-го, как и 2-го класса гимназии, много картин известных художников (например, «Звездная ночь», Ван Гога, «Тексты... 3», 169), которые, выступая в качестве сопутствующей второй его составляющей, помогают более глубже вникнуть в концепт «дом-здание». Исключением является, написанное яркими красками, картина А. Гиаллиноса «Входная дверь в цвету», на которой концепт «дом-здание» раскрывается ни через «входную дверь», ни через сам «дом», изображённого на заднем плане с едва видимой крышей, а через молодую женщину, сидящую на крыльце с младенцем на руках. («Тексты... 3», 162). Созвучно этому образу образ дома в стихотворение И.М. Панайотопулоса «Одиноким домишка...» («Тексты... 3», 238), где автор определяет его роль в общественной и личной жизни: *«Домик-отшельник на побережье,... Омытый мягким серебрянным светом вечерней звезды... Цветок не цветет. Огонь не горит. ... Смех не слышен нигде,... - Это дом-скит, полный сладкой теплоты, ... Гнездышко для любви, родина сироты и эмигранта, ... Потерянное сокровище, завоеванная надежда,- Домик на широкой и бескрайней земле...*

Во многих текстах «дом» полностью связан с повседневной жизнью его жильцов. Он, погруженный в предрассудки и гнев людей, только что освобожденных от турок, становится соучастником жизни жителей фессалийской земли при новых землевладельцах (А. Каркавицас. «Нищий», 183), разделяет тяжелый труд хозяйки, старающейся решить

экономические проблемы семьи (Мария Кентру-Агатоупулу «*Труд женщин*», 344), старается укрыть убогость семейной жизни (К. Теотокис, «*Рабы в собственных оковах*», стр. 207), становится местом столкновения нового и старого поколения, консервативных идей с прогрессивными, которые накладывают отпечаток на будущее членов семьи (А. Матесис, «*От Базилика*», 108). В тестах «дом» иногда предаётся огню и уничтожается, но, имея в рассказе третичную роль, олицетворяет саможертвование действующих лиц рассказа ради спасения маленькой девочки (С. Миривилис. «*Учительница с золотыми глазами*», 254).

В отрывке из произведения «Капитан» (С. Миривилис, 248) «дом» - это место, где описывается трогательная история о собаке, которую привели в семью и очень полюбили, но в конце рассказа отец убивает её, боясь бешенства. В произведении Н. Касдаглис «Два брата» («*Тексты... 3*», 321) «дом» становится свидетелем большой радости старшего брата, готовящегося отпраздновать свадьбу, и чувства боли за младшего, который уходит из дома, чтобы одному претворить в жизнь общую мечту: приобретение лодки. В рассказе Д. Хатзаса «*Двойная книга*», 315) для эмигранта на пути возвращения на родину «дом» выступает в качестве символа, а в рассказе Г. Визииноса «*Единственное странствие жизни моей*» («*Тексты... 3*», 158) – своеобразное потайное место для главного героя, который будучи ещё мальчиком, переодевался в девочку, чтобы спастись от угона в плен турками, и где он мечтал о странствиях и путешествиях, которым не суждено было свершиться никогда.

Обратимся к отрывкам из произведений поэтов и прозаиков, в которых описываются различные исторические события. Концепт «дома» в этих произведениях связан с его местом и ролью в борьбе греческого народа против турок. Причём в текстах учебника «дому» отведены различные роли, начиная от самого главного его предназначения - жизнеобеспечения человека (см. «*Права человека*» Ригаса Велестинлиса, 61) до пещер-загонов, которые служили жилищем для рабов (Ф. Кондоглу «*Красивые песни наши, дух племени нашей*», 25); от «дома», скрывавшего страх и боль греков подростков, которых турецкие власти отнимали от семей для их воспитания в духе «янычар» («*Сбор подростков*», 19) и ставшего очевидцем страданий матери, которой нечем накормить голодающего ребёнка, и которая завидует птице, нашедшей зёрнышко (Д. Соломос, «*Свободные осаждённые*», 38) до дома, которая становится центром организации сопротивления против турок при участии «древнего» старика (Г. Влахойанис. «*Тайные рассветы*», 202). В этих произведениях именно «дом» даёт возможность читателю почувствовать дыхание войны и горя, услышать стук сердца каждого грека и гречанки, которые боролись за самое дорогое в жизни за свободу. Единственный в учебнике «текст» о греческом сопротивлении в годы Второй Мировой войны представляет собой своеобразный гимн миру и

человеку, с оружием в руках остаивающего этот хрупкий мир. Это гимн греческому воину, который, спасая маленького мальчика, вынеженно оставляет его в заброшенном доме, который становится убежищем для последнего. Вернувшись, солдат находит мальчугана там же, играющим... в войну... И он «...вспомнил свой дом, друзей, учёбу...» (А. Самаракис, «Военная история», 318).

В конце сообщения приводим таблицу с указанием количества различного рода описаний и упоминаний о доме и его интерьере в проанализированных нами текстах собранных в антологии 5-6 кл. начальной школы и учебных пособий 1, 2 и 3 кл. гимназии.

Антология 5-го, 6-го кл. начальной школы	1-го кл. гимназии	2-го кл. гимназии	3-го кл. гимназии
26	33	39	40

Надо отметить, что все они прямо или косвенно касаются не только греческой культуры, но и культур многих соседних и других народов. А их сравнительный анализ дал нам возможность выявить сходные черты между различными культурами на жизненном бытовом уровне, выявить общие черты их исторических судеб через образы отдельных героев т.д. Нам кажется, что при надлежащей организации урока по литературе в начальной школе и гимназии, предлагаемая нами тематика и анализ будут полностью отвечать задачам межкультурному воспитанию.

Литература:

1 .Учебники и учебные пособия

-Το ανθολόγιο «Με λογισμό και μ' όνειρο», учебник, (Ο.Ε.Δ.Β., ΥΠΕΠΘ, ΠΑΤΑΚΗΣ,2001).

-Το ανθολόγιο «Με λογισμό και μ' όνειρο», методические указания для преподавателей, (Ο.Ε.Δ.Β., ΥΠΕΠΘ, ΠΑΤΑΚΗΣ,2002).

-«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» 1-ый год гимназии, (ΥΠΕΠΘ, Ο.Ε.Δ.Β., 2002).

-«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» 2-ой год обучения, (ΥΠΕΠΘ, Ο.Ε.Δ.Β., 2002).

-«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» 3-ий год обучения, (ΥΠΕΠΘ, Ο.Ε.Δ.Β., 2002).

2 .Книги и статьи.

-Ακριτόπουλος, Α.(2004, τ.12), Διαπολιτισμική εκπαίδευση και λογοτεχνία, ΜΑΚΕΔΟΝΟΝ.

-Bernardinis, A.M.(1995), La littérature jeunesse au croisement des cultures (ouvrage

coordonné par J. PERROT et P. BRUNO), CRDP Académie de Créteil

-Bourdieu, P. (1977), L' économie des échanges linguistiques, Langue française, v.34.

-Candelier, M. (2000), L' introduction de l' iveau aux langues dans le curriculum- Annexes au rapport d' atelier, Cratz.

-Chalmers, G.(1996), Celebrating Pluralism: Art Education and Cultural Diversity, L. Angeles, J. Paul Getty Trust.

-Clark, R. and Ivanic, R.(1997), The Politics of Writing. London: Longman.

-Γρόσδος, Στ., Ντάγιου, Ευ. (2003), Γλώσσα και τέχνη, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

-Δαμανάκης, Μ. (1997), Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα, Διαπολιτισμική προσέγγιση, εκδ.Gutenberg.

-Δημάση, Μ. (2002), Η διδασκαλία της πρώτης ανάγνωσης και γραφής, Η περίπτωση των παρευξείνιων χωρών, εκδ. Κυριακίδης.

-Δημάση, Μ. (2005) Η αξιοποίηση του διηγήματος «Μοσκόβ Σελήμ» του Γ. Βιζυηνού με βάση τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. (υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου: ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ).

-Gravitz, M., Pinto, R. (1975), Methods des Sciences Sociales, Dalloz.

-Ζερβού, Α. ,Kristeva, J. (1984), Η ανάλυση του κειμένου, περ. ΓΛΩΣΣΑ, τ.5.

-Hatch, E. (1992), Discourse and Language Education, Cambridge, N.Y., Cambridge University Press.

Hawthorn, J.(1993), Ξεκλειδώνοντας το κείμενο, μια εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας, μτφρ. Μ. Αθανασοπούλου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

-Hollindale, P.(1992), «Ideology and the Children's Book», στο Hunt, P. (ed), Literature For Children, London: Routledge.

-Καλλέργης, Η. (1995), Προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία., Καστανιώτης.

-Κανατσούλη, Μ. (2000), Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, ΤΥΠΩΘΗΤΩ-Γ.ΔΑΡΔΑΝΟΣ.

-McFee, J. and Degge, R. (1977), Art, Culture and Environment. Belfont California: Wadsworth.

-Mason, R. (1990), Art and multicultural education: the new ethnicity in the UK. Journal of Art and Design Education, 9.

- Μποντίλα, Μ. (2004, τ.13), Μια μονοπολιτισμική εκπαίδευση σε ένα πολυπολιτισμικό σχολείο: η περίπτωση της Ελλάδας.
- Nodelman, P. (1992), *The Pleasures of Children's Literature*, London, Longman
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υ.Π.Ε.Π.Θ.: Προγράμματα Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 1999.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υ.Π.Ε.Π.Θ, Παράρτημα-Τ.Α': ΑΠΣ και ΔΕΠΠΣ, 2003
- Πάλλα, Π. (1992), Η ανάλυση περιεχομένου, περ. ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, τ.67.
- Παμουκτσόγλου, Α. (2004), «ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ». Διαθεματικότητα και Λογοτεχνία για το σχολείο του 21^{ου} αιώνα, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΒΗΜΑ του Δασκάλου, τ.3.
- Williams, P. (1994), *Κουλτούρα και ιστορία*, μτφρ. Β. Αποστολίδου, εκδ. ΓΝΩΣΗ.

Το «σπίτι» και η ιδεολογία του χώρου και των αντικειμένων στα κείμενα των εγχειριδίων για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο και στο Γυμνάσιο στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα: η δυνατότητα συμβολής των αναφορών στην ικανοποίηση στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Για την ανάπτυξη του θέματος της εργασίας επιλέχθηκαν τα εξής εγχειρίδια: Το ανθολόγιο «*Με λογισμό και μ' όνειρο*» (Ο.Ε.Δ.Β., Υ.Π.Ε.Π.Θ., 2001) και τα «*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*» για τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου (Υ.Π.Ε.Π.Θ., Ο.Ε.Δ.Β., 2002). Βασικό κριτήριο για την επιλογή αποτέλεσε το γεγονός ότι διδάσκονται μέχρι σήμερα και ότι καλύπτουν την υποχρεωτική εκπαίδευση ως προς τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Δεν διερευνήθηκαν τα ανθολόγια Α'-Β' και Γ'-Δ' του Δημοτικού σχολείου γιατί το περιεχόμενό τους επιλέχτηκε δύο εικοσαετίες πριν και δεν θεωρούνται πλέον σύγχρονα και συμβαδίζοντα προς το Πρόγραμμα Σπουδών εγχειρίδια.

Ως μέθοδος διερεύνησης του περιεχομένου χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου (Δημάση, 2002: 59-61, όπου και σχετική βιβλιογραφία). Ως μονάδα ανάλυσης ορίστηκε η εικόνα, η λέξη, η πρόταση και το κείμενο. Την έρευνα ενδιέφερε η περιγραφική-ποιοτική ανάλυση του πρόδηλου αλλά και του περιεχομένου που λανθάνει, υπονοείται και όχι τα ποσοτικά δεδομένα (Gravitz, Pinto, 1975: 634-636· Ζερβού, Kristeva, 1984: 39-40· Πάλλα, 1992: 45). Επικεντρώθηκε στην ύπαρξη και την αξιολόγηση των αναφορών στο σπίτι και τα αντικείμενά του, αξιολογώντας τις ως αντανάκλαση βαθύτερων στάσεων και ιδεολογικών προϋποθέσεων που αναζητήθηκαν πολλές φορές στο υποδηλούμενο περιεχόμενο των κειμένων. Σημείο αναφοράς της όλης προσπάθειας αποτέλεσε η δυνατότητα αξιοποίησης των συγκεκριμένων αναφορών για την ικανοποίηση στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Στα Προγράμματα Σπουδών για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στην Α/βάθμια και τη Β/βάθμια εκπαίδευση εντοπίστηκαν τα εξής σημεία που απερίφραστα υποστηρίζουν τον ρόλο της λογοτεχνίας για τη στήριξη μιας διαπολιτισμικής στοχοθεσίας. Έτσι, τα παιδιά του δημοτικού σχολείου μέσα από τη γλωσσική διδασκαλία πρέπει: Να κατανοήσουν τη φύση και τη θέση της γλώσσας, γενικά, στον πολιτισμό, τη σημασία της για τα έθνη, να έρθουν σε επαφή και με πολιτιστικά στοιχεία άλλων λαών (Υ.Π.Ε.Π.Θ., Π.Ι., 1999: 19) και να γνωρίσουν δειγματικά κείμενα βαλκανικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας (ό.π.: 29). Η συγγραφική ομάδα του ανθολογίου, στις οδηγίες για τον/την εκπαιδευτικό, οριοθετεί και τη δράση της λογοτεχνίας προς την κατεύθυνση της διδασκαλίας των αξιών: «*Το παιδί να έρθει σε επαφή, μέσω των λογοτεχνικών έργων, με την παράδοση, τις διαχρονικές αξίες του χώρου στον οποίο ζει...να βιώσει το σήμερα...με σεβασμό στη διαφορετικότητα και ειλικρινή διάθεση για αντικειμενικότητα.*» (Με λογισμό και μ' όνειρο, Υ.Π.Ε.Π.Θ., Π.Ι., ΠΑΤΑΚΗ, 2002: 3). Για το Γυμνάσιο, ως κύριος στόχος του μαθήματος της λογοτεχνίας καταγράφεται «*...η ουσιαστική, κατά το δυνατόν επαφή των μαθητών με αντιπροσωπευτικά έργα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, εθνικής και παγκόσμιας, καθώς και έργα σύγχρονα που δίνουν εγγυήσεις ποιότητας και τροφοδοτούν τη συζήτηση γύρω από σύγχρονα προβλήματα και νέες αισθητικές τάσεις.*» και να καταστεί ο μαθητής ικανός «*...να διαμορφώνει τις προσωπικές του στάσεις και πεποιθήσεις απέναντι σε βασικά ζητήματα της ατομικής και κοινωνικής ζωής και υποβοηθείται στη συγκρότηση του δικού του αξιακού συστήματος.*» (Υ.Π.Ε.Π.Θ., Π.Ι., 1999: 163) Επίσης, οι μαθητές/τριες πρέπει: «*Να γνωρίσουν μορφές και αξίες πολιτισμού που συνδέονται τόσο με τη ζωή, την παράδοση και τη φυσιογνωμία του έθνους όσο και με το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον στην ευρωπαϊκή ή την*

οικουμενική του διάσταση.» (Π.Ι., Υ.Π.Ε.Π.Θ. Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2000: 59 κ.ε.) Είναι προφανές ότι, σε επίπεδο έκφρασης της πολιτικής βούλησης, το Πρόγραμμα Σπουδών αναδεικνύει τη δυνατότητα της λογοτεχνίας να στηρίζει στόχους διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Στο κείμενο του πιο πρόσφατου Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο οι αναφορές οροθετούν πολύ πιο συγκεκριμένα τα παραπάνω. *«Τα λογοτεχνικά κείμενα είναι φορείς εθνικών, οικουμενικών και διαπολιτισμικών αξιών....Με αυτή την προοπτική αναδεικνύεται η αξία της λογοτεχνίας ως μορφωτικού αγαθού στο πλαίσιο της ανθρωπιστικής παιδείας και της δημοκρατικής εκπαίδευσης, καθώς και η συμβολή της στην ισοτιμία των ανθρώπων και των πολιτισμών και στην προβολή της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του ελληνικού λόγου και πολιτισμού.»* (Φ.Ε.Κ. τ. Β', 303/13-03-03)

Το ίδιο Πρόγραμμα οριοθετεί και το περιεχόμενο του όρου διαπολιτισμική εκπαίδευση: *«...από το γνωστικό στο αισθητικό και αξιακό επίπεδο. (Η λογοτεχνία) Επικαιροποιεί δηλαδή ζητήματα ιστορικών, ατομικών και κοινωνικών αξιών, αρχών και κανόνων που διέπουν τη συμβίωση και συνεργασία των ανθρώπων μέσα σ' έναν κόσμο, όπου η ποικιλία και η διαφορετικότητα δεν αποτελούν πλέον την εξαίρεση αλλά τον κανόνα.»* (ό.π.). Το περιεχόμενο του όρου επικεντρώνεται σε τρεις βασικές επιδιώξεις μέσα από τη λειτουργία της λογοτεχνίας και τη δράση του παιδιού-αναγνώστη, μέλους μιας ευρύτερης κοινότητας αναγνωστών: σεβασμό στο αξίωμα της ισοτιμίας των πολιτισμών, της ισοτιμίας του μορφωτικού κεφαλαίου και της παροχής ίσων ευκαιριών (Δαμανάκης, 1997: 103· Δημάση, 2005: 3). Αποτελεί κοινή διαπίστωση πλέον ότι η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας των τελευταίων δύο δεκαετιών αντανakλάται απολύτως και στη σύνθεση του μαθητικού δυναμικού σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και επομένως γνώση, σεβασμός και αποδοχή του διαφορετικού σε επίπεδο καταγωγής, γλώσσας και πολιτισμού ως διαλεκτική σχέση αλληλεπίδρασης στόχων και διδακτικών ενεργειών αφορά και την Ελλάδα-χώρα υποδοχής και τις χώρες προέλευσης των μαθητών, αν και, ακόμα, η διαφορετικότητα ως απόρροια της πολυπολιτισμικότητας αντιμετωπίζεται, κατά τη γνώμη πολλών επιστημόνων, μέσα στο πλαίσιο της καθημερινής παραγωγής πολυπολιτισμικού λόγου χωρίς πρακτικό αντίκρισμα (Μποντίλα, 2004: 35). Εντούτοις, πρέπει να τονισθεί η ανάγκη για αξιοποίηση της γλωσσικής και πολιτισμικής πολυμορφίας στη σύγχρονη εκπαίδευση, εφ' όσον εξασφαλίζει στον αυριανό ενήλικο, συνειδητό πολίτη, τις προϋποθέσεις αρμονικής συμβίωσης και κοινωνικής ένταξης (Candelier, 2000). Η λογοτεχνία με την ποικιλία των κειμένων, ποικιλία ιστορική, ειδολογική, θεματική κρίνεται ικανή να συμβάλλει ουσιαστικά προς αυτή την κατεύθυνση, διεκδικώντας στάσεις, εθνικά ή τοπικά στερεότυπα, κοινωνικές ή εθνικές παραστάσεις με τη διέγερση βιωματικών, συγκινησιακών καταστάσεων (Ακριτόπουλος, 2004: 221· Παμουκτσόγλου, 2004: 30-39). Το λογοτεχνικό έργο στη γνωστική του λειτουργία αποτελεί δεξαμενή άντλησης πληροφοριών για άλλους πολιτισμούς (βλ. Hawthorn, 1993) και το κείμενο από τη συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων που προκύπτουν από τη λειτουργία της διακειμενικότητας (βλ. Hatch, 1992) μέχρι τη δημιουργική του ανάγνωση οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό και την επέκταση των δυνατοτήτων αυτοπροσδιορισμού του ατόμου στα πλαίσια της κοινωνίας (Williams, 1994). Εξάλλου, ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνουμε και ερμηνεύουμε ένα έργο είναι κάποτε σημαντικότερος παράγοντας επίδρασης στάσεων και απόψεων από το περιεχόμενό του (βλ. Hollindale, 1992; Nodelman, 1992: 138-139). Φυσικά, θα πρέπει να τονιστεί ακόμη μια φορά ότι αφ' ενός η γλώσσα λειτουργεί ως μέσο δύναμης και εξουσίας (Bourdieu, 1977) και αφ' ετέρου κανένα έργο, ακόμη και ένα φαινομενικά απλό παιδικό βιβλίο,

δεν μπορεί να είναι απαλλαγμένο από ιδεολογική φόρτιση (Hollindale, 1992: 20; Bernantinis, 1995: 36) και ανήκει στις βασικές υποχρεώσεις του σχολείου να δίνει στα παιδιά και τους εφήβους βιβλία που ενώ αναγνωρίζουν την αξία των πολιτισμικών διαφορών, δίνουν έμφαση στα πολλά στοιχεία που συμμερίζεται η ανθρωπότητα (Καλλέργης, 1995: 143-144). Με άλλα λόγια, κάθε είδος γραφής προβάλλει ή παράγει συγκεκριμένες αξίες και επομένως συνδέεται με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο διαποτίζεται από τις δικές του αξίες-την ιδεολογία του (Κανατσούλη, 2000: 18). Η επεξεργασία και η κριτική αντιμετώπιση κάθε γραπτού κειμένου αποτελεί κοινωνικά προσδιορισμένη δράση-διαδικασία που δρα διαλεκτικά, προσδιορίζοντας και προσδιοριζόμενη, προς τις αξίες και τις πρακτικές μιας πολιτισμικής κοινότητας (Clerk and Ivanic, 1997). Ο ρόλος της διδασκαλίας, αποδεικνύεται με βάση όλα όσα σημειώθηκαν, πολύ σημαντικός. Στη συνέχεια θα παρουσιασθούν οι αναφορές στο σπίτι, τον χώρο και τα αντικείμενα, όπως μπορούν να αξιοποιηθούν για την ικανοποίηση στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

α. Το Ανθολόγιο «Με λογισμό και μ' όνειρο». Ε'-Στ' Δημοτικού.

Στο ανθολόγιο για την Ε' και τη Στ' του Δημοτικού Σχολείου «Με λογισμό και μ' όνειρο» εμφανίζεται συχνά το σπίτι με την έννοια του οικήματος και του βιωματικού χώρου. Οι πλέον άμεσες αναφορές στο «σπίτι», όπως πάντα χαρακτηρίζεται, αφορούν την εικαστική υποστήριξη κειμένων. Στον πίνακα «Ζιμπέρ Άλτα, Υπαρχείο Ιταλίας», του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου, τα σπίτια εμφανίζονται ως αναπόσπαστο και απόλυτα εναρμονισμένο τμήμα του γεωφυσικού χώρου μιας άλλης χώρας, κάνοντας εφικτή την αναζήτηση ομοιοτήτων και διαφορών με πίνακες που απεικονίζουν ελληνικά τοπία και σπίτια και σαφώς προκαλώντας διάλογο με αφορμή τον Έλληνα καλλιτέχνη. (σ. 11). Το ίδιο συμβαίνει και για τα έργα «Αιγαίο» του Κ. Γραμματόπουλου (σ.17), «Καστοριά» του Αγήνορα Αστεριάδη (σ.26) και το κολλάζ «Η Παναγιά στα πέλαγα» του Οδυσσέα Ελύτη (σ.16). Η αρχιτεκτονική των σπιτιών αποτελεί δείγμα του πολιτισμού ενός λαού, μιας χώρας και είναι προφανής η δυνατότητα διδακτικής αξιοποίησης των εικαστικών αναφορών στα πλαίσια των στόχων της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: *Συστήνουμε τον ελληνικό πολιτισμό*. Η «Αθήνα» του σήμερα με το καυσάεριο και την ταυτότητα της μεγαλούπολης, έργο επίσης του Αγήνορα Αστεριάδη (σ. 58) επιτρέπει τη γενίκευση-μεταφορά στο σήμερα των προβληματισμών που προκύπτουν από την καθημερινότητα και επιτρέπουν, αν δεν επιβάλλουν, τη συναίρεση σε επίπεδο πολιτισμών των κατοίκων της, που δεν είναι μόνο Έλληνες. Υπάρχει και μία μοναδική περίπτωση ζωγραφικής απόδοσης του εσωτερικού σπιτιού παλιότερης εποχής με κυρίαρχα τα συναισθήματα στα οποία παραπέμπουν προσωπικές αναμνήσεις κάθε «αναγνώστη» του πίνακα: «Το παραμύθι της γιαγιάς» του Νικολάου Γύζη (σ. 227) (Για την αξιοποίηση της τέχνης στη διδασκαλία βλ.: Chalmers, 1996; Mason, 1990; McFee and Degge, 1977· Γρόσδος, Ντάγιου, 2003).

Στα κείμενα, πεζά και ποιητικά, οι περισσότερες αναφορές αφορούν το σπίτι ως οίκημα και σε δεύτερο επίπεδο, ως δηλούμενη ή υποδηλούμενη πολλές φορές, την ανθρώπινη παρουσία. Έτσι, η Ελλάδα ολόκληρη παρελαύνει στους στίχους του Ελύτη: «...Σπίτια μεγάλα κι άσπρα

σπίτια βουερά

Πάνω στη μαύρη πέτρα πάνω στα νερά

Ξάνθη Θεσσαλονίκη Βέροια Καστοριά

Γιάννενα Μεσολόγγι Σπάρτη και Μυστρά

Καμπαναριά και στέγες μες τη συννεφιά

Κι όλα μαζί μια λύπη και μιαν ομορφιά.» (Οδ. Ελύτη, Ο ήλιος ο ηλιάτορας, σ. 16)

Η απέραντη αγάπη για την πατρίδα δίνει απλόχερα τα επίθετα και τους προσδιορισμούς των σπιτιών σε όλη τη χώρα με έναν λυρισμό που τα κάνει προσβάσιμα σε κάθε άνθρωπο. Η κουλούρα των Ελλήνων σε σχέση με τον οικογενειακό και τον προσωπικό τους χώρο κεντρίεται σιγά σιγά χωρίς εθνοκεντρική εστίαση των περιγραφών και των βιωμάτων: Τα «...σπίτια της πολιτείας με τους ξύλινους εξώστες...» *I. Μ. Παναγιωτόπουλου, Η πολιτεία της λίμνης*, (σ. 24), μάρτυρες μιας άλλης εποχής, απο-ενοχοποιημένα από το παρελθόν που επιφύλαξε και συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και γειτονικών λαών, λειτουργεί στα πλαίσια μιας ιδιότυπης μουσειακής εκπαιδευτικής αντιμετώπισης, αφού συνυπάρχουν «...με τις βεράντες και τα μπαλκόνια του σύγχρονου ρυθμού...» (ό.π.) και συνολικά επιστρατεύονται ως μάρτυρες της ομορφιάς του τοπίου με τη διακριτική ένταξη της ανθρώπινης δράσης. Είναι τα ίδια σπίτια που μικραίνουν τόσο όταν τα βλέπεις από απόσταση (Λίτσα Ψαραύτη, Ο Θωμάς, σ. 69), τα σπίτια τα βουβά των ερημωμένων χωριών της ελληνικής υπαίθρου (Ελ. Χωρεάνθη, Η Ασπρούδα, σ. 36), τα σπίτια που στέκουν ακίνητα, απομεινάρια άλλων εποχών: «...Τα μάτια μας αφήνουν τα λουλούδια για να προσέξουν άλλα λουλούδια, μαρμάρια αυτά, σκαλισμένα σε μια πόρτα, σ' ένα μπαλκόνι, σ' ένα παράθυρο βυζαντινού σπιτιού...» (Κ. Ουράνη, Ο Μυστράς, σ. 187)

Το παράθυρο και η πόρτα είναι συνήθως τα σημεία «εισόδου» των πρωταγωνιστικών προσώπων και των συναισθημάτων. Είτε είναι κοριτσάκι αυτό που κολλάει το πρόσωπό του στο τζάμι και μεταφέρεται στον κόσμο του παραμυθιού (Ηλ. Βενέζη, Η Χιονάτη της Πάρνηθας, σ. 37) είτε είναι ο πατέρας που επιστρέφει κουρασμένος μα χαρούμενος και γεμάτος υλικά αγαθά, απαραίτητα για την κάλυψη των βιολογικών αναγκών της οικογένειας:

*«...Ο πατέρας που γυρνάει τ' απόβραδο μ' ένα φαρδύ χαμόγελο
στα μάτια*

μ' ένα ζεμπίλι στα χέρια του γεμάτο φρούτα

...είναι η ειρήνη...» (Γ. Ρίτσου, Ειρήνη, σ. 243), οι αναφορές αυτές επιτρέπουν την αξιοποίησή τους για τη διδασκαλία αξιών ή τη διαπίστωση των ομοιοτήτων που είναι προφανείς σε αντίστοιχες κειμενικές αναφορές, τουλάχιστον για τη λειτουργία της οικογένειας σε άλλες (βαλκανικές/παρευξινίες) χώρες (π.χ. στο γεωργιανό αλφαβητάρι, Δημάση, 2002: 101 και αλλού). Το σπίτι γίνεται ο χώρος που αναδεικνύει τη Βαγγελίτσα από άτομο με ειδικές ανάγκες σε άτομο με ειδικές ικανότητες (η δασκάλα την ακούει να τραγουδάει καταπληκτικά, Έ. Αλεξίου, Η Βαγγελίτσα, σ. 105). Τα λόγια της γιαγιάς: «...Η καλοσύνη, είπ' η γιαγιά, μονάχα η καλοσύνη

όλα του κόσμου χάνονται, μόνη απομένει εκείνη», πλαισιωμένα από την αντίθεση:

«...Έξω το χιόνι αναγελά την άγρια ανεμοζάλη

κι εδώ στα μισοσκότεινα, τριγύρω στο μαγκάλι

που κρύβει ανάρια χόβολη κι ονειράτα ανασταίνει...» (Ι. Πολέμη, Το παραμύθι της γιαγιάς, σ. 227) αποκλείουν τον στείο διδασκισμό και επενδύουν τη διδασκαλία των αξιών στην αγάπη προς το σεβάσμιο πρόσωπο.

Το σπίτι λειτουργεί και ως σημείο αναφοράς για αρνητικά συναισθήματα. Η μοναξιά και η ανασφάλεια της ξενιτιάς (Δημοτικό τραγούδι, Της ξενιτιάς, σ. 56), η καταστροφή της σοδειάς από τη νεροποντή (Ν. Καζαντζάκη, ο γιος, σ. 155), η παράβαση της απαγόρευσης και το φάγωμα των κουλουριών που προορίζονταν για τον φυλακισμένο που ενεργοποιεί την εσωτερική σύγκρουση με τα αισθήματα ενοχής (Ζ. Σαρή, Τα κουλουράκια, σ. 95), η προσπάθεια αποδοχής των ετεροθαλών αδερφιών (Λ. Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Η μαμά μας η θάλασσα, σ. 95), η επιθυμία αποφυγής της πατρικής τιμωρίας (Ζ. Ζ. Σεμπέ-Ρ. Γκοσινύ, Οι έλεγχοι, σ.

108-109) πρωταγωνιστούν σε κείμενα στα οποία τα συναισθήματα λειτουργούν με πλαίσιο την ατμόσφαιρα του σπιτιού.

Τα κείμενα ξένων συγγραφέων, τα οποία συμπεριλαμβάνονται στο ανθολόγιο, επιτρέπουν την αξιοποίησή τους προς τη διαπολιτισμική στοχοθεσία. «*Η περιπέτεια με την τηλεόραση*» του Τζ. Ροντάρι (σ. 60) μετατρέπει το σπίτι σε χώρο αξιολόγησης ειδήσεων, προσώπων και δράσεων μέσα από την αλληγορία και τη φαντασία. Η Νορβηγία είναι η χώρα όπου βρίσκεται το όμορφο παλιό σπίτι της καλής γιαγιάς, καλής όπως κάθε γιαγιά και όπου εκτυλίσσονται όσα περιγράφονται στο σύγχρονο παραμύθι: «*Η καρδιά ενός ποντικού*» του Ρόαλντ Νταλ (σ. 85). Το «*Καυκασιανό παραμύθι*» του Ι. Δ. Ιωαννίδη θυμίζει πολύ την αντίστοιχη ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης με τον Σολομώντα να κρίνει τη μητρική αγάπη και δίνει μια άλλη διάσταση στη λειτουργία του παλατιού-σπιτιού των ανώτατων αρχόντων.

Η πλέον αξιοποιήσιμη ομάδα αναφορών περιγράφει βιώματα, συναισθήματα, εμπειρίες, αναμνήσεις με επίκεντρο το σπίτι και τις θρησκευτικές γιορτές. Από τις αναμνήσεις του Γρ. Ξενόπουλου στο κείμενο «*Τα κόκκινα αυγά*» (σ.177) ως τη χιουμοριστική καταγραφή της συμπεριφοράς μια οικογένειας που χαρακτηρίζεται ως «*θίασος ποικιλιών*» (Μ. Κοντολέων, Αποκριάτικη ιστορία, σ. 90) και ως το παραμύθι της Βροχούλας και του Μουντζούρη, δύο γατιών, που από παρατηρητές της γιορτινής ατμόσφαιρας των σπιτιών τα Χριστούγεννα γίνονται πρωταγωνιστές μιας ιστορίας αγάπης (Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο, Χρ. Μπουλώτη, σ. 281) προσκαλούν το παιδί αναγνώστη σε μια προσωπική αναγνωστική πορεία μέθεξης. Η ορθόδοξη παράδοση, όπως καταγράφεται, δε δρα περιοριστικά προς το συγκεκριμένο εθιμικό πλαίσιο αλλά μάλλον με στόχο τη γνωριμία μαζί του χωρίς παιδαγωγικό πειθαναγκασμό. Στο διήγημα της Σοφίας Φίλντιση «*Η καρδούλα*» περιγράφονται δύο σπίτια. Σε πρώτο πλάνο και πρωτοπρόσωπη αφήγηση το σπίτι των παιδιών που αφηγούνται και είναι ένα μεσοαστικό, καλοβαλμένο σπίτι και σε δεύτερο αλλά ουσιαστικότερο πλάνο το άλλο σπίτι, το αλλιώτικο. «*Μέσα στο παλιό φυλάκιο ζούσαν δυο οικογένειες μ' ένα τσούρμο παιδιά, που ήταν φίλοι μας.*» (σ. 136-137) Ο χαρταετός της Καθαρής Δευτέρας απέδειξε πως η συνύπαρξη με τα «*γυφτάκια*» είναι ο αυτονόητος μονόδρομος του πολιτισμένου κόσμου. Τα αυτοσχέδια παιχνίδια και ο χαρταετός γίνονται σύμβολα αυτής της αποδοχής και του σεβασμού στην ισότιμη ιδιαιτερότητα. Το διήγημα της Ειρήνης Μάρρα «*Τα Χριστούγεννα του Τα Κι Κο*» (σ. 164) αποδεικνύει με λεπτό και ευρηματικό χιούμορ πως οι διαφορετικοί πολιτισμοί και η διαφορετική θρησκεία δεν υπαγορεύουν κατ' ανάγκη και την εχθρότητα των ανθρώπων. Τονίζει την άποψη που αποτελεί πλέον πεποίθηση: Γνωρίζω για να σέβομαι.

Το παραμύθι «*Το χαμογελαστό συννεφάκι*» της Μάρως Λοϊζου (σ. 253) είναι ίσως η αναφορά η οποία αυτοσυστήνεται ως η σημαντικότερη και η καταλληλότερη λόγω της αμεσότητας του περιεχομένου της για να υποστηρίξει στόχους διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Ένα συννεφάκι φιλοξενείται και φιλεύεται σε ένα ελληνοκυπριακό σπίτι και ένα σε ένα τουρκοκυπριακό. «*...Κι όταν τα δυο Χαμόγελα, το τούρκικο και το ελληνικό, συναπαντήθηκαν εκεί ψηλά, κοιτάχτηκαν, χαμογέλασαν κι ενώθηκαν.*

Ένα χαμογελαστό συννεφάκι πάνω από τι διχοτομημένη Λευκωσία. Και κάθε φορά που φυσούσε ο θαλασсинός αέρας κι έπαιρνε το χαμογελαστό συννεφάκι μια κατά δω, μια κατά κει, το 'βλεπαν οι άνθρωποι και μπερδεύτηκαν κι αυτοί, ποιο είναι το τούρκικο και ποιο είναι το ελληνικό.

Και μόνο τα δυο Χαμόγελα δε μπερδεύονταν...Γιατί αυτά ξέρουν καλά πως τα Χαμόγελα δε χωρίζονται. Ένα μόνο Χαμόγελο υπάρχει....». Το τραπέζι, η προετοιμασία του μεσημεριανού φαγητού, η προσμονή της οικογενειακής σύναξης

συγκεντρώνουν όλο το περιεχόμενο των λέξεων *σπίτι* και *οικογένεια*. Ίδιες ενέργειες, ίδια συναισθήματα με διαφορές που η κουλτούρα κάθε κοινότητας υπαγορεύει σε επίπεδο καθημερινότητας, όπως το διαφορετικό φαγητό. Το παραμύθι δημιουργήθηκε από τη συγγραφέα σε συνεργασία με παιδιά. Το μήνυμα για την ανάγκη της ειρηνικής συνύπαρξης και της αποδοχής της ισότιμης ιδιαιτερότητας των δύο πολιτισμών είναι επίκαιρο όσο ποτέ.

β. «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», Α΄ Γυμνασίου

Στο βιβλίο της Α΄ Γυμνασίου για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας συναντάμε τις ίδιες κατηγορίες αναφορών στο σπίτι: Το σπίτι οικοδόμημα, το σπίτι-χώρος έκφρασης συναισθημάτων και διαμόρφωσης διαπροσωπικών σχέσεων, το σπίτι σύνδεσμος του παρελθόντος με το παρόν, το σπίτι σε άλλες χώρες και σε λογοτεχνικά κείμενα ξένων συγγραφέων.

Είναι χαρακτηριστική η παρουσία του ίδιου αποσπάσματος του Οδ. Ελύτη από τον Ήλιο τον Ηλιάτορα, όπως το αναφέραμε στην παρουσίαση του ανθολογίου του Δημοτικού σχολείου (Άνεμοι, σ. 257) Τα άσπρα, βουερά σπίτια φτιάχνουν χωριά και πολιτείες «...σαν τεράστιοι κήποι, που τους συντηρούν, τους ανανεώνουν και τους ωραϊζουν οι θαυμάσιες ροές του Βερμίου.» (Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Στις πλαγιές του Βερμίου, σ. 268) και «...μια κουβάρα, ανάμεσα στις ελιές και στις μυγδαλιές, σαν ένα κοπάδι αρνιά που σκόρπισαν αλλοπαρμένα από τρομάρα.» (Στρ. Μυριβήλη, Το χωριό Μουριά, σ. 9) συνθέτουν, αναπόσπαστο κομμάτι, το φυσικό τοπίο. Αυτή η απόλυτη εναρμόνιση αγκαλιάζει προστατευτικά το χτες και το συστήνει αβίαστα στο σήμερα: «Το παλιό τμήμα του χωριού....είχε έναν μόνο δρόμο...κι έμοιαζε κάπως με κάστρο. Αυτός ο δρόμος με τα εξήντα τόσα σπίτια, έκλεινε με πορτάρες τον παλιό καιρό για το φόβο των κουρσάρων....» (σ. 20) «Το νεότερο τμήμα του χωριού, με τα πιο καινούρια σπίτια, ήτανε σα να λέμε, «έξω των τειχών.» (Κοσμά Πολίτη, Ένα πρόσχαρο χωριό).

Η σύνδεση του σπιτιού με αξίες, ιδέες, στάσεις ζωής και συνθήκες της καθημερινότητας οριοθετείται στην ποιητική αναφορά: «...Τα σπίτια με το βασιλικό και τα ηλιοτρόπια-πατρίδα...» (Σαράντη Παυλέα, Πατρίδα, σ. 276). Με μια καθαρά αισθητηριοκεντρική προσέγγιση της έννοιας του σπιτιού σε πρώτο επίπεδο, όπου μυρουδιές και χρώματα και πολύ βαθιοί συμβολισμοί και συνειρμοί (βασιλικός: φυτό ιερό, θρησκευτική χρήση- ηλιοτρόπιο: σύνδεση με τον ήλιο, ελπίδα, Ελλάδα) ανάγουν το μερικό σε γενικό και τον ιδιωτικό χώρο στο σύμβολο της πατρίδας.

Με εξαιρετικές επιλογές ιχνηλατείται ο ρόλος του σπιτιού ως χώρου εκδήλωσης των συναισθημάτων. Η φύση και ο άνθρωπος αναπτύσσουν μια διαλεκτική σχέση με σημείο αναφοράς το σπίτι: «*Η Άνοιξη περαστικά*

απ' το σπίτι

έσυρε μια χαρακιά

στο φεγγίτη...» (Τέλλου Άγρα, Η άνοιξη περαστικά, σ. 27)

Η μοναξιά της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης και η νοσταλγία της ιδιαίτερης πατρίδας και της πατρίδας καταγράφονται σε πολλά κείμενα με επίκεντρο το πατρικό σπίτι, το οποίο και εξιδανικεύεται. (Αλ. Παπαδοπούλου, Τα χαιρετίσματα, σ.225-Δημοτικό τραγούδι, Ο γυρισμός του ξενιτεμένου, σ. 232 κ.ά.) Η δυνατότητα αξιοποίησης των αναφορών και ο παραλληλισμός αναγκών, συναισθημάτων, ονείρων και δικαιωμάτων των ηρώων στα κείμενα με τους σύγχρονους μετανάστες είναι προφανής. Ο πόνος του χαμού αγαπημένων προσώπων, η παρουσία της μητέρας και των αδερφιών αποτελούν αρκετά συχνές θεματικές των αναφορών. (Εύα Βλάμη, το κατευόδιο, σ. 217, Ν. Καζαντζάκη, η μητέρα μου, σ. 245 κ.ά.). Η κοινότητα των ανθρώπων συναισθημάτων πέρα και πάνω από διαφορές εξυπηρετούν διδακτικά τη διατύπωση στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να

σημειώσουμε μια ομάδα αναφορών που καταγράφουν τρυφερά τη σχέση ανθρώπου ζώων με φόντο το σπίτι: Ο μπαρμπα Γιάννης που ζει και πεθαίνει με το γάιδάρό του (Αργ. Εφταλιώτη, Ο μπαρμπα Γιάννης και ο γάιδάρός του, σ. 100), η γρια Λασκαρού που ως το τέλος της ζωής της απόθεσε την τύχη της σε μια γάτα, που με κάπως υπερφυσικό τρόπο, είναι αλήθεια, της εξασφάλιζε τροφή και ήταν η μόνη που θρήνησε το θάνατό της, ενεργοποιώντας τους κανόνες μιας ιδιότυπης ετερόνομης ηθικής για τους αδιάφορους συγχωριανούς της (Γ. Βλαχογιάννη, Της φτωχιάς τα στερνά, σ. 95) και το χαμένο καναρίνι που πλήγωσε βαθιά τον πρωταγωνιστή στο διήγημα «*Το καναρίνι*» (Δ. Πετσετίδη, σ. 105).

Το σπίτι και η δράση σε επίπεδο οικογένειας επιστρατεύονται και για να υποστηρίξουν την αξία της εργασίας, ακόμα και της παιδικής εργασίας, διαδεδομένης πρακτικής της εποχής του 1960 που περιγράφεται στο διήγημα: *Το βάφτισμα*, του Δ. Χατζή. Η καθαρά σεξιστική συμπεριφορά του πατέρα και η ηρωποίηση του ανήλικου αγοριού που εργάζεται σκληρά αποτελούν αφετηρία για την ανάπτυξη θεμάτων αναφορικά με τα δικαιώματα γυναικών και παιδιών.

Θεματικές που εμφανίζονται για πρώτη φορά αφορούν αναφορές με ιστορικό χαρακτήρα. Ο ελληνισμός της Πόλης παρουσιάζεται χωρίς εθνική διάσταση των θεμάτων μέσα από τον κύκλο της ζωής (Αλ. Παπαδοπούλου, Η γιαγιά, σ. 240) και κοινωνικά δρώμενα, έθιμα, συνοικέσια (Μ. Ιορδανίδου, Λωξάντρα, σ. 210-211). Τα αποσπάσματα που παρατίθενται υποστηρίζουν μία από τις βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: την ισότητα των πολιτισμών και χαρακτηρίζονται ως θετικές. Ιδιαίτερη περίπτωση είναι το κείμενο «*Το σπίτι μου*» (Ματωμένα χώματα, Διδώ Σωτηρίου, σ.247), το οποίο αναφέρεται στον ελληνισμό της Μικράς Ασίας αλλά η προσοχή του αναγνώστη επικεντρώνεται στα συναισθήματα δέους και φόβου του παιδιού προς τον πολύ αυστηρό πατέρα.

Οι αναφορές σε ιστορικά γεγονότα θα περίμενε κανείς να θεωρηθούν ως αρνητικές. Και όμως, με μια διασταλτική αντιμετώπιση των στόχων, υμνούν την αξία της ελευθερίας, της ειρήνης και της αυτοδιάθεσης των λαών. Η επανάσταση των Ελλήνων το 1821, οι απελευθερωτικοί αγώνες των Κρητών εναντίον των Τούρκων, ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος αναφέρονται έτσι που ο πόλεμος να αποτελεί καταγραφή γεγονότων του παρελθόντος χωρίς αξιολογικές κρίσεις και υπερθετικούς βαθμούς για τη συμπεριφορά των Ελλήνων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του παππού και του εγγονού που γράφουν το σύνθημα «Ελευθερίας ή θάνατος». Αναφέρεται στα τελευταία απελευθερωτικά κινήματα στην Κρήτη, στο τέλος του 19^{ου} αιώνα. «...*Ο παππούς στάθηκε τώρα απόξω από το τζαμί· κατακάθαροι οι τοίχοι, καινουριοασπρισμένοι, η πόρτα κίτρινη.*

-Ανακάτεψε, Θρασάκι, την μπογιά μ' ένα ξύλο, είπε ο γέρος, εδώ θαβάλω τα δυνατά μου· θα κοτσάρω σε κάθε γράμμα και μιαν ουρά για στολίδι.....

Τέλεψε, κουράστηκε.

-Πάμε τώρα σπίτι, είπε, κουράστηκα. Άλλη μέρα η εκκλησία· λέω ν' ανεβώ αψηλά στο καμπαναριό, και θέλει γερά κότσια...» [Ν. Καζαντζάκη, Ελευθερία ή θάνατος (Καπετάν Μιχάλης), σ. 159)].

Τρεις αναφορές διδάσκουν την πίστη προς το Θεό και την ανθρώπινη αγωνιστικότητα μέσα από λαϊκές δοξασίες και συστήνουν τον ελληνικό πολιτισμό. Ο Βασίλης και το φίδι, (Στρ. Μυριβήλη, σ. 153) και η πεποίθηση για το φίδι καλό-προστατευτικό στοιχείο του σπιτιού, ο τσομπάνης και οι τρεις αρρώστιες (παραμύθι, σ. 317) και η πίστη για το καντηλάκι της ζωής, και το «Βλογημένο μαντρί» που φιλοξένησε τον Άι-Βασίλη, που κάθε χρόνο, παραμονή πρωτοχρονιάς, κατεβαίνει στη γη για να δει ποιος θα τον δεχτεί με καθαρή καρδιά (Φ. Κόντογλου, σ. 39) συναιρούν

τη θρησκευτική πίστη με τα βιώματα στο πλαίσιο συμπεριφορών λαϊκού ευσεβισμού πολλές φορές.

Κλείνουμε την αναφορά στο βιβλίο της Α΄ Γυμνασίου, παρουσιάζοντας, σύντομα, θέματα από ξένους πολιτισμούς και χώρες. Το σπίτι είναι το οδυνηρό παρόν και ο χώρος του ονείρου για το κοριτσάκι με τα σπέρτα (Χ. Κ. Άντερσεν, σ. 143), είναι συμμετρικό με βυσσινιά κεραμιδωτή στέγη στην Αγγλία (Ν. Καζαντζάκη, Εγγλέζικα ακρογιάλια, σ. 273), λειτουργεί με κανόνες για την προσφορά φιλανθρωπικού έργου από τον Αλβέρτο Σβάιτσερ (Τ. Αθανασιάδη, Το σπίτι του γιατρού, σ. 84). Θυμίζει τον παππού που στόλιζε το χριστουγεννιάτικο δέντρο (Αν. Τσέχοφ, Ο Βάνκας, σ. 138) και το ίδιο, σχεδόν προσωποποιημένο, καταγράφει την εσωτερική μεταστροφή του Εγαιοστή Γίγαντα (Όσκαρ Ουάιλντ, σ. 50-51).

γ. «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», Β΄ Γυμνασίου

Επιχειρώντας μια πρώτη συγκριτική αξιολόγηση της παρουσίας και της παρουσίας του σπιτιού με όσα σχολιάστηκαν ήδη, διαπιστώνουμε ότι:

- Απουσιάζουν εντελώς αναφορές σε ξένους πολιτισμούς ή χώρες και κείμενα ξένων συγγραφέων που να αναφέρονται στη θεματική που αναλύεται

- Μειώθηκαν στο ελάχιστο οι αναφορές στο σπίτι ως σύγχρονο οικοδόμημα είτε ως ιστορική ή ως απλή μαρτυρία του παρελθόντος.

- Το κέντρο βάρους μετατοπίζεται στη λειτουργία του σπιτιού ως χώρου που πολλές φορές φαίνεται να δρα αυτονομημένος από την ανθρώπινη παρουσία με σημείο αναφοράς σημαντικά ιστορικά γεγονότα από τη νεότερη ελληνική ιστορία. Η αποχρωματισμένη από αξιολογικές κρίσεις παράθεση των γεγονότων δεν απασχολεί ως κριτήριο την επιλογή των κειμένων. Η μεγαλύτερη ηλικία των μαθητών-αναγνωστών προϋποθέτει την ωριμότητα στην αντιμετώπιση του λογοτεχνικού κειμένου, ενεργοποιώντας, τουλάχιστον στις προθέσεις των υπευθύνων του εγχειριδίου, τη δυναμική της θεωρίας της πρόσληψης στην αναγνωστική διαδικασία.

Το σπίτι ως οικοδόμημα και χωρίς να απουσιάζει ο βιοματικός-λειτουργικός του χαρακτήρας αναφέρεται ως το «...φτωχικό σπιτάκι στη Μυτιλήνη...» όπου πέθανε μόνος ο μεγάλος λαϊκός ζωγράφος Θεόφιλος. Στη Μυτιλήνη όπου «Στο προάστιο Βαρείά...λίγο πιο έξω από την ακτή Ακλειδίου, όπου βρίσκονται αραδιασμένες ανάμεσα σε βάγιες, τσιμούρια και μαγνόλιες οι επαύλεις των πλούσιων του νησιού...εκεί μια μέρα του 1870 γεννήθηκε ο Θεόφιλος.» (Οδ. Ελύτη, Ο ζωγράφος Θεόφιλος. σ. 73-378) Το φτωχικό σπίτι την ώρα του θανάτου δεν υστερεί σε μεγαλοπρέπεια από την περιοχή των επαύλεων της γέννησης, αφού η ζωή καταξίωσε το ταλέντο και την αγνή φιλοπατρία του πρωταγωνιστή. Το παλιό πυργόσπιτο στη Μάνη, σχεδόν ανθρωποποιημένο, πρωταγωνιστεί στο κείμενο. Είναι ο σύντροφος, η περηφάνια, ο άντρας-σύζυγος που ποτέ δεν πέρασε γαμπρός το κατώφλι γιατί κανείς δεν το άξιζε για την ηλικιωμένη ιδιοκτήτρια που αντιστέκεται στη διαμορφούμενη παράδοση του πούληματος των παραδοσιακών σπιτιών στους πλούσιους που ανακαλύπτουν την ομορφιά έξω από τα μεγάλα αστικά κέντρα (Γ. Σαράντη, Το τέλος, σ. 263). Είναι αξιοσημείωτες δύο αναφορές στο σπίτι των παιδικών χρόνων που το ξαναβρίσκει ο πρωταγωνιστής μετά από μακροχρόνια απουσία.

*«Με σπαραγμό κρατώντας τη βαριά καρδιά μου
βρήκα το πατρικό μου σπίτι να κοιτάζει,
μεσ' απ' τις φυλλωσιές, σαν άλλοτε τη δύση*

με σπαραγμό κρατώντας τη βαριά καρδιά μου...

Γοργά το τζάκι η μάνα μου τρέχει ν' ανάψει.

.....δε μπαίνω μέσα. Απέξω κάθομαι και κλαίω... (Ν. Βρεττάκου, Επιστροφή, σ. 220). Σα με φόβο μη ξυπνήσουν οι μνήμες, από τις φυλλωσιές, βλέπει το σπίτι: όλα τα συναισθήματα, όλες οι εμπειρίες, τα βιώματα, ο «οικογενειακός βίος», τα πρόσωπα συγκεντρώνονται με ένα μυστηριακό τρόπο στη μάνα και το άναμμα του τζακιού. Θαλπωρή και ασφάλεια στη νύχτα που έρχεται; Νοσταλγία; Στην επόμενη αναφορά ο λόγος της επιστροφής είναι γνωστός, επώδυνος, αναγνωρίσιμος για πολλούς λαούς και για τους Έλληνες: η ξενιτιά. Η αντίθεση γύρω από την οποία εξελίσσεται η πλοκή είναι το παλιό και το νέο, όσον αφορά τα αντικείμενα του σπιτιού. Όλα έχουν αλλάξει κατά μίμηση των καινούριων προτύπων. «Ε, παλιά χρόνια! Βρίσκω πάλι τη χάρη σας και τη γλύκα σας! Βρίσκω τον αποκρέβατο με τα σύκα, τ' αρμάρι με τα γλυκά, τις τηγανίτες το πρωί πριν να φέξει, καθετίς που σοφίζονταν οι μανάδες, για να μας ξανακάμουν παιδιά, κι ας άσπρισαν τα μαλλιά μας! Σας βρίσκω στις παλιές καρδιές και στα παλιά τραγούδια-μα σαν πηγαίνω στο καινούριο σπιτικό και βλέπω καινούρια πρόσωπα κι ακούγω καινούρια πράματα, σκεπάζεται η ψυχή μου και θαρρώ πως ξενιτεύτηκα πάλι!» (Αργ. Εφταλιώτη, Αληθινό παραμύθι, σ. 218) Οι συμβάσεις που διαμορφώνονται στο χώρο του σπιτιού είναι ανυπέρβλητες και ανεπηρέαστες στα γητέματα του χρόνου και του μοντερνισμού αντικειμένων και απόψεων.

Η σύγκριση παλιού νέου, τόσο σε επίπεδο σπιτιών όσο και πόλεων, με την παράλληλη έμφαση στην αλλαγή της καθημερινότητας των προσώπων στα κείμενα εντοπίζεται και σε άλλες αναφορές. Η παλιά Αθήνα στο ομώνυμο κείμενο του Π. Νιρβάνα (σ. 337) αναπολεί το χτες «...στα σκεβρωμένα παραθυρόφυλλα των ταπεινών της σπιτιών, που είδαν τη γλάστρα με το βασιλικό της κόρης και το κανάτι με το δροσερό νερό...» Τέτοιες εικόνες που συνιστούν πολύτιμη ουσία (διαφορετικό πρωινό, στοιχεία προσωπικού γούστου και ενδιαφέροντος στην παραμικρή λεπτομέρεια και η εικόνα της γιαγιάς στην ψάθινη πολυθρόνα), παίρνει ως πνευματική εποπτεία μαζί της η μικρή πρωταγωνίστρια, φεύγοντας από το σπίτι στην εξοχή για να αντέξει «...τα ξεθωριασμένα πρωινά της Αθήνας, όταν οι ώρες δε θα τραγουδούσαν πια, ζαρωμένες κάτω απ' τον παγωμένο ίσκιο που απλώνεται σε όλα τα σπίτια της οδού Ασκληπιού.» (Μ. Κρανάκη, Διακοπές, σ. 60). Μια πέρδικα, δώρο από την επαρχία, φυλακισμένη στο φωταγωγό, γίνεται αιτία να φωτιστεί το φτωχικό ενοικιαζόμενο δωμάτιο, το ανήλιαγο στο ισόγειο μιας πολυκατοικίας και να αποκτήσει ενδιαφέρον η μίζερη, στερημένη ζωή μιας μοναχικής γριάς. Η καλοσύνη και η ιδιότυπη αλληλεγγύη μετουσιώνουν για τον αναγνώστη και το δωμάτιο-σπίτι και την αδιάφορη ζωή της (Ελ. Αλεξίου, Η πέρδικα της Σκύρος, σ. 53).

Το σπίτι ως χώρος εκδήλωσης και βίωσης των συναισθημάτων για πρωταγωνιστικά και δευτεραγωνιστικά πρόσωπα των κειμένων, ποιητικών και πεζών, εντοπίστηκε στην πολυπληθέστερη ενότητα αναφορών του βιβλίου. Με επίκεντρο τις χριστιανικές θρησκευτικές γιορτές και τον κύκλο των συνοδευτικών εθιμικών εκδηλώσεων και αντικείμενα που συγκεντρώνουν τις σημαντικότερες δράσεις, αναμνήσεις και αισθήματα το γιορτινό τραπέζι, την πόρτα που ορθάνοιχτη σημειώνει το μήνυμα συναδέλφωσης, ειρήνης εσωτερικής και εξωτερικής και αγάπης, (για παράδειγμα: Φ. Κόντογλου, Παραμονή Χριστούγεννα, σ. 270), το παράθυρο και την κληματαριά που φωτίζονται από το φεγγάρι (Μ. Μαλακάση. Παίζει απόψε το φεγγάρι..., σ. 113) ο αναγνώστης μεταφέρεται σε άλλες εποχές. Το σπίτι γίνεται επίκεντρο και αρνητικών καταστάσεων. Οικογενειακές συγκρούσεις, γεφυρώνονται με την καταλυτική παρουσία του εγγονού. Το πατρικό σπίτι εγκαταλείπεται. Η πόλη γίνεται για το γέροντα, που αναγκαστικά μετακινείται, τόπος εξορίας. Πριν την εγκατάλειψη οργανώνει τον αποχαιρετισμό του ως τελετουργικό για το κατευόδιο αγαπημένου νεκρού (Γ. Σαράντη, Αποχαιρετισμός, σ. 68). Το σπίτι των ναυτικών ζει με τους ενοίκους την αγωνία για την τύχη του άντρα-ναυτικού, βιώνει τον πόνο του

χαμού (π.χ. Γ. Μαγκλής, Ο σφουγγαράς, σ.15). Μικρά παιδιά αναλαμβάνουν ασχολίες και διεκπεραίωση εργασιών που ανήκουν στη σφαίρα των καθηκόντων των ενηλίκων και τα αποτελέσματα δεν είναι πάντα θετικά.. Ο Δημητρός χάνει την εκδρομή του σχολείου, προσπαθώντας να ετοιμάσει τα ρούχα του (Κ. Παπά, Η εκδρομή του Δημητρού, σ. 32). Ο ηλικιωμένος εργαζόμενος στο Πέραμα, στο φτωχικό του σπίτι, αντιμετωπίζει τον εκσυγχρονισμό που φέρνει ο ηλεκτρισμός και τον περιθωριοποιεί επαγγελματικά και την ασθένεια της γυναίκας του. Το σπίτι γίνεται το καταφύγιο όχι για την ανασύνταξη των δυνάμεων και την αλλαγή της τακτικής αλλά για την απομόνωση και τη μετάθεση του προβλήματος στο χώρο των ανεκπλήρωτων ουτοπιών (Κ. Παρορίτη, Το Πέραμα, σ. 249). Είναι όμως και το σπίτι-φωλιά στην Ηγουμενίτσα που φιλοξενεί παιδιά από τη Σερβία, σε ένα κείμενο ύμνο στη συναδέλφωση των λαών και την κοινωνική αλληλεγγύη (Σ. Δημητρίου, Σαν τα χελιδόνια, λέλε μου, σ. 201).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλα αυτά τα στοιχεία αφορούν το σπίτι μονοκατοικία. Σπάνια εμφανίζεται το διαμέρισμα ως κατοικία.

*«Θα τους δείτε το πρωί της Κυριακής
-πηγαίνοντας στην εκκλησία-
να πλένουν οικογενειακώς το αυτοκίνητο.*

....

Θα βγούνε στην εξοχή,

Θα πάνε να φέρουνε

Στο διαμέρισμα λουλούδια.» (Χρ. Λάσκαρη, Άνθρωποι της πόλης, σ. 73).

Η οικογένεια αναζητά τη δημιουργία της παραδοσιακής ατμόσφαιρας των δεσμών μεταξύ των μελών της όχι στο χώρο του διαμερίσματος αλλά έξω από αυτόν είτε σε ασχολίες που σχετίζονται με τα θεωρούμενα ως απαραίτητα για την κάλυψη των βιολογικών –κυρίως- αναγκών αντικείμενα είτε σε στοιχεία-σύμβολα του τρόπου ζωής περασμένων δεκαετιών, τα οποία και επιστρατεύονται για να δημιουργήσουν την «ιδεολογία» του προσωπικού χώρου για την κατοικία. Η χαρακτηριστικότερη και μοναδική αναφορά για την κατοικία στη σύγχρονη μεγαλούπολη καταγράφει την κοινωνική πραγματικότητα, όπως διαμορφώθηκε στη δεκαετία του 1990 για την ελληνική κοινωνία με την εισροή μεταναστών και παλιννοστούντων Ελλήνων:

«Στη γειτονιά του, τελευταία, είχανε εγκατασταθεί αρκετοί από δαύτους με τις οικογένειές τους. Είχανε πιάσει όλα τα υπόγεια, μέχρι και το ρημαδιακό της γωνίας, με μισογκρεμισμένους σοβάδες, και αργά το σούρουπο, βγάζαν στο κατώφλι τους μια δυο καρέκλες ή κάθονταν στα κότσια δίπλα στο πεζοδρόμιο και κουβέντιαζαν ώρες ατελείωτες για χαμαλοδουλειές...Συχνά πίσω από τα κουφωτά παραθυρόφυλλα των σπιτιών τους ανέβαινε ένας σκοπός λυπητερός...ένα αλέγρο ρώσικο τραγούδι» (Γ. Καλούτσος, Με το λεωφορείο, σ. 195). Η τρίτοπρόσωπη αφήγηση-καταγραφή επιτρέπει τη λειτουργία του κειμένου ως ρεπορτάζ και από-ενοχοποιεί σε επίπεδο προσωπικό τον τρόπο αντίδρασης και τους προβληματισμούς που συνόδεψαν την αλλαγή της πληθυσμιακής σύνθεσης. Όλες οι αναφορές της θεματικής προσφέρονται για την ικανοποίηση στόχων διαπολιτισμική εκπαίδευσης, αφού έμμεσα ή άμεσα θέτουν ζητήματα ανθρώπινων σχέσεων και καθημερινότητας.

Μία θεματική με πάρα πολλές αναφορές που εμφανίζεται για πρώτη φορά είναι η θεματική που παρουσιάζει το σπίτι ως χώρο-σημείο αναφοράς ιστορικών γεγονότων. Το σπίτι «φοράει» τα γιορτινά του για τα Χριστούγεννα και χρησιμοποιείται για να τονίσει μέσα από την αντίθεση των συνθηκών, τις δυσκολίες στο μέτωπο και τον ηρωισμό των στρατιωτών που υποφέρουν για υπερασπιστούν τους ανθρώπους και τα σπίτια τους (Γ. Α. Βάχος, Χειμώνας, σ. 77). Γίνεται καταφύγιο για διωκόμενους από το Γερμανό κατακτητή (Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος,

Επεισόδιο, σ. 85), γίνεται καταφύγιο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ελπίδας, ανεξάρτητα από τις διαφορές των προσώπων που δρουν (Γ. Ιωάννου, *Εν ταις ημέραις εκείνες*, σ. 187, για τον διωγμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης). Το σπίτι, από το όραμα του Ρήγα Βελεστινλή (σ. 305), την περίοδο της προετοιμασίας του Κολοκοτρώνη για τον αγώνα εναντίον των Τούρκων (σ. 320), τα επαναστατικά κινήματα των Κρητικών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, (σ. 382) ως τον ξεριζωμό των Ποντίων από τις πατρίδες τους και των άλλων Ελλήνων από τη Μικρά Ασία ιχνηλατεί στην ελληνική ιστορία με την αμεσότητα του λογοτεχνικού ύφους. Θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως αρνητικές αναφορές ως προς τη δυνατότητα υλοποίησης στόχων διαπολιτισμικής κατεύθυνσης αν αγνοηθεί η δυνατότητα αντιμετώπισης του περιεχομένου με βάση το χωροχρονικό πλαίσιο των γεγονότων αλλά και τον αποχρωματισμό και την αποφυγή της συναισθηματικής φόρτισης που ο χρόνος επιτρέπει χωρίς αυτό να συνιστά προσπάθεια υποτίμησης και της ιστορίας και της ιστορικής μνήμης ως συνιστωσών της εθνικής αυτοσυνειδησίας.

Το ποίημα του Ρίτσου είναι η πλέον κατάλληλη απόδειξη όσων σημειώθηκαν και συνοψίζει την εικόνα του σπιτιού στο βιβλίο της Β' Γυμνασίου:

Απάνου στους σουβάδες μένει ανέγγιχτος ο ίσκιος

απ' τις γενειάδες των παπούδων μας

ο ίσκιος απ' τις χατζάρες και τις καραμπίνες τους

οι ίσκιος απ' τα χέρια των παιδιών που φτιάχνουν με το φως του λύχνου

πρόβατα, γαϊδουράκια και γοργόνες, προτού πέσουνε στο στρώμα... (Οι τοίχοι του σπιτιού μας, σ. 331).

δ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου

Το περιεχόμενο του βιβλίου της Γ' τάξης του Γυμνασίου δεν επιφυλάσσει εκπλήξεις όσον αφορά την παρουσία του σπιτιού στα κείμενά του. Όπως και σ' αυτό της Β' τάξης, το σπίτι ως οίκημα δεν εμφανίζεται παρά σε επίπεδο εικονογραφικής στήριξης του περιεχομένου και μάλιστα ως δεύτερο στοιχείο, σχεδόν συνοδευτικό, σε πίνακες ζωγραφικής (π.χ. Έναστρη νύχτα, Βαν Γκογκ, σ. 169). Εξαίρεση αποτελεί το έργο «Ανθισμένη εξώπορτα» του Α. Γιαλλινά, το οποίο καταλαμβάνει ένα ολοσέλιδο χώρο και με μια χρωματική πανδαισία δε στηρίζει ούτε την εξώπορτα ούτε το οίκημα του οποίου διακρίνεται η στέγη, αλλά τη νεαρή γυναίκα που κάθετα βρεφοκρατούσα στο κατώφλι (σ. 162). Το ποίημα «Ένα σπιτάκι ερημικό...», σ. 238 του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου σκιαγραφεί την ιδεολογία του προσδοκώμενου ρόλου του στα κοινωνικά και προσωπικά δρώμενα:

Ένα σπιτάκι ερημικό στην ακροθαλασσιά,

Λουσμένο στ' ασημένιο φως του πράου αποσπερίτη...

Άνθος κανένα δεν ανθεί. Δεν καίει ζεστή φωτιά.

Γέλιο ούτε θρήνος δεν ηχεί, κι ωστόσο είναι ένα σπίτι

Σκήτη όλη θάλαπος γλυκερό της περισυλλογής,

Φωλιά γι' αγάπη, του ορφανού κι απόδημου πατρίδα,

Ένας χαμένος θησαυρός, μια κερδισμένη ελπίδα-

Ένα σπιτάκι στην πλατιά κι άμετρη πάνω γης...

Η απεραντοσύνη της θάλασσας και της πάνω γης μετουσιώνουν το ερημικό σπιτάκι σε χώρο ελπίδας για όποιον στερείται την ασφάλεια του προσωπικού χώρου σε ένα ταξίδι αυτογνωσίας ή επιστροφής.

Το σπίτι φαίνεται απόλυτα συνυφασμένο με την καθημερινότητα των ενοίκων του. Συμπάσχει, βουτηγμένο στις προλήψεις και την καταπιεσμένη οργή των απελευθερωμένων από του Τούρκους (αλλά όχι από τη δυναστευτική παρουσία του τσιφλικά) κατοίκων της θεσσαλικής υπαίθρου (Ανδ. Καρκαβίτσας, Ο ζητιάνος, σ.

183), μοιράζεται τον μόχθο της νοικοκυράς να συμβάλλει στα οικονομικά της οικογένειας (Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου, Έργα γυναικών, σ. 344), γίνεται μουντό σκεπάζοντας τη μιζέρια της οικογενειακής καταστροφής (Κ. Θεοτόκης, Οι σκλάβοι στα δεσμά τους, σ. 207) και τη σύγκρουση της παλιάς με τη νέα γενιά, των συντηρητικών με τις προοδευτικές ιδέες που σηματοδοτούν το μέλλον των μελών της οικογένειας (Αντ. Μάτεσης, Από το Βασιλικό, σ. 108). Παραδίδεται στις φλόγες και καταστρέφεται αλλά, υποχωρώντας σε ρόλο τριταγωνιστικό, φαίνεται να ανακουφίζεται προσωποποιούμενο σε συμπεριφορές αυτοθυσίας μαζί με όλα τα πρόσωπα του αφηγήματος για την «ανθρωπιά» των ανθρώπων και τη σωτηρία του μικρού κοριτσιού (Στρ. Μυριβήλης, Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια, σ. 254).

Ο ποιητικός λόγος *στηρίζει* άμεσα αυτή τη λειτουργία του σπιτιού ως χώρου εκδήλωσης και βίωσης των συναισθημάτων και ολόκληρης της ζωής.

«Συμβούλεψέ με

Συμβούλεψέ με νερό κάτω απ' τα δέντρα

Φως που λιανίζεις τα μεσημέρια

Ποίηση με τα μαλλιά χυμένα στα σκοτάδια κράτησέ με

Κάτω από μια μαυρίλα τέλειωσαν όλα.

Το σπίτι κατηφόρισε.

Κοπήκανε τα δέντρα.

Τραγούδι μου τέλειωσες

Σαν άνθρωπος η καρέκλα με τα ρούχα μου επάνω» (Ζ. Δαράκη, σ. 330).

Κι η αγωνία της επικοινωνίας, υπαρκτής ή φανταστικής, μεταξύ των ανθρώπων που χωρίζει η απόσταση, οι εποχές, οι κοινωνικές συμβάσεις ή η ζωή απεικονίζεται συγκλονιστικά:

«Μπορώ ακόμα και μιλώ μαζί σου

Τα γράμματά σου τα 'στελνες με τη βροχή

και τον αέρα.

Όταν μου χτύπαες το τζάμι έβγαίνα

κατέβαινα στο δρόμο κι άκουγα.

Πως σύννεφο ήσουν που ξεκίνησες

κ' ήρθες να κλάψεις πάνω απ' το σπίτι μου

στην πόλη» (Γ. Πατίλης, σ. 333).

Το σπίτι αποτελεί το σημείο αναφοράς στο κείμενο «*Ο Καπιτάνιος*» (Στρ. Μυριβήλης, σ. 248) όπου καταγράφεται η τρυφερή ιστορία ενός σκύλου που τον αγάπησαν πολύ και στο τέλος ο πατέρας του αφαίρεσε τη ζωή φοβούμενος τη λύσσα. Είναι ο χώρος της μεγάλης χαράς για το γάμο του μεγάλου αδερφού και του ανείπωτου πόνου για τον μικρό που φεύγει για να εκπληρώσει μόνος το κοινό όνειρο: την απόκτηση μιας βάρκας (Ν. Κάσδαγλης, Δύο αδέρφια, σ. 321). Είναι το σύμβολο του νόστου και της παλιννόστησης για τον ξενιτεμένο (Δ. Χατζής, Το διπλό βιβλίο, σ. 315) και ο μυστηριακός χώρος της ενηλικίωσης του αγοριού που μεταμφιέζεται σε κορίτσι για να σωθεί από τους Τούρκους και ως το τέλος της ζωής του είναι το κέντρο της ύπαρξής του, ο χώρος των ονείρων για ταξίδια που ποτέ δεν πραγματοποιήθηκαν (Γ. Βιζυηνός, Το μόνον της ζωής μου ταξίδιον, σ. 158). Αποτελεί το σκηνικό στο δράμα της θυσίας του Αβραάμ (Β. Κορνάρος, Η θυσία του Αβραάμ, σ. 44) και στο μοιρολόγι, όπου το δέντρο της αυλής, η πόρτα, η τέντα αποτελούν τα ουσιώδη στοιχεία της σκηνογραφίας του πόνου:

...Είχα μηλιά στην πόρτα μου και δέντρο στην αυλή μου

*και τέντα κατακόκκινη το σπίτι σκεπασμένο
και κυπαρίσσι ολόχρυσο κι ήμουν ακουμπισμένη,
είχα κι ασημοκάντηλο στο σπίτι κρεμασμένο...
Τώρα,, το σπίτι δε φωτάει...(σ. 21).*

Αξίζει να ολοκληρώσουμε τη θεματική του σπιτιού ως χώρου συναισθημάτων με δύο αναφορές διαφορετικές. Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια των Ρώσων ξεναγών να μειώσουν την αξία και το ενδιαφέρον των επισκεπτών για το σπίτι του Ντοστογιέφσκι (Ν. Μπακόλας, Στο σπίτι του Ντοστογιέφσκι, σ. 334) και η περιγραφή συνύπαρξης του αρχαιολογικού χώρου της Ελευσίνας με τις παράγκες-σπίτια των παλιννοστούντων: « Κατέβηκα στην παραλία και κατευθύνθηκα προς τον αρχαιολογικό χώρο όπου στεγάζεται η φεύγουσα κόρη. Μερικά σπίτια, στους δρόμους που οδηγούν στον χώρο του Μυστηρίου και στο Μουσείο, έχουν διατηρηθεί από την εποχή που άκμαζε η πόλις...Και δίπλα τους άλλα σπίτια, φτιαγμένα από λαμαρίνα και σκληρό χαρτόνι, έτοιμα να τα παρασύρει και το πιο αρρωστιάρικο αεράκι. Μπουγάδες που στάζουν σε αυλές με χορταριασμένες μάντρες, κουβέντες ρωσικές από τα ανοιχτά παράθυρα και σιδερένιες σόμπες που καπνίζουν και αυτοκίνητα με κόκκινους αριθμούς μπροστά σε σκουριασμένες καγκελόπορτες...»(Δ. Νόλλας, Η φεύγουσα κόρη, σ. 364).

Οι αναφορές των κατηγοριών που αναλύθηκαν και αφορούν το βιβλίο της Γ' Γυμνασίου θεωρείται ότι μπορούν να ικανοποιήσουν στόχους διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, αφού συστήνουν τον ελληνικό πολιτισμό και την κουλτούρα του λαού με τρόπο που επιτρέπει συγκρίσεις, αξιοποίηση ομοιοτήτων όσον αφορά την καθημερινότητα, τα προβλήματα και τους προβληματισμούς στον κύκλο της ανθρώπινης ζωής και τη δημιουργική συναίρεση των εμπειριών του παρελθόντος (ιστορικού και μη) με το παρόν.

Η τελευταία θεματική είναι αυτή των κειμένων που αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα. Το σύνολο των αναφορών καταγράφει σε πεζό και ποιητικό λόγο το ρόλο του σπιτιού στον αγώνα των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων. Από το ρόλο του σπιτιού στη λειτουργία των κοινωνιών στο κείμενο «*Τα δίκαια του ανθρώπου*» του Ρήγα Βελεστινλή (σ. 61), τις σπηλιές και «*τα στρουγκολίθια*», σπίτια των σκλάβων (Φ. Κόντογλου, Τα όμορφα τραγούδια μας, η αναπνοή της φυλής μας, σ.25), το σπίτι και το σπήλαιο που ποτέ δεν υπήρξε, ικανό να χωρέσει το Διγενή (Ο θάνατος του Διγενή, σ. 15), το σπίτι που έκρυβε το φόβο, τον πόνο του παιδομαζώματος (Το παιδομάζωμα, σ. 19), την απελπισία της μάνας για την πείνα του παιδιού της που την κάνει να ζηλεύει το πουλί που βρήκε έναν σπόρο (Δ. Σολωμού, Ελεύθεροι πολιορκημένοι, σ. 38) ως το σπίτι που γίνεται κέντρο οργάνωσης ενεργειών αντίστασης κατά των Τούρκων με τη συνενοχή του υπερήλικα παππού (Γ. Βλαχογιάννης, Κρυφά χαράματα, σ. 202) ο αναγνώστης αφουγκράζεται την ανάσα του πολέμου και της δυστυχίας και την καρδιά του ανώνυμου Έλληνα, της ανώνυμης Ελληνίδας που ιεράρχησε την ελευθερία ως το πολυτιμότερο αγαθό στη ζωή. Η μοναδική αναφορά στην αντίσταση κατά των Γερμανών συνιστά στην πραγματικότητα, μέσα από διαδικασίες εσωτερικής αναζήτησης, ύμνο προς την ειρήνη. Ένας μαχόμενος Έλληνας έσωσε ένα μικρό αγόρι. Το πήρε μαζί του σε ένα ερειπωμένο σπίτι-καταφύγιο. Το βρήκε να παίζει ...πόλεμο... «*Συλλογίστηκε το σπίτι του, τους φίλους του, τις σπουδές του...*» (Αντ. Σαμαράκης, Πολεμική ιστορία, σ. 318). Στην υποχώρηση το παιδί δεν είναι μαζί του. Το ανοιχτό τέλος του διηγήματος ενεργοποιεί τον αναγνώστη στη διατύπωση υποθέσεων για την εξέλιξη του γεγονότος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στα τέσσερα εγχειρίδια που αναλύθηκαν με σημείο αναφοράς την παρουσία και την παρουσίαση του σπιτιού και των αντικειμένων του, εντοπίστηκαν αρκετές αναφορές. Το σύνολο των δελτίων που προέκυψαν καταγράφεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Ανθολόγιο Ε΄- Στ΄	Α΄ Γυμνασίου	Β΄ Γυμνασίου	Γ΄ Γυμνασίου
26 αναφορές	33 αναφορές	39 αναφορές	40 αναφορές

Οι αναφορές, έμμεσες και άμεσες, αφορούν τον ελληνικό πολιτισμό και σε δεύτερο πλάνο άλλους πολιτισμούς με μία οπτική που επιτρέπει:

-τη διαπίστωση ομοιοτήτων μεταξύ διάφορων πολιτισμών σε επίπεδο βιωμάτων κι εμπειριών ή πανανθρώπινων αξιών και

-την παρουσίαση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ελληνικού πολιτισμού.

Θεωρούμε ότι με την κατάλληλη οργάνωση του μαθήματος της λογοτεχνίας, με δημιουργικές διδακτικές επιλογές και -κυρίως- με σωστά επιμορφωμένους εκπαιδευτικούς η θεματική που αναλύθηκε στην εργασία μπορεί να ικανοποιήσει ευρύ φάσμα στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α. Σχολικά εγχειρίδια

-Το ανθολόγιο «Με λογισμό και μ' όνειρο», βιβλίο για το μαθητή (Ο.Ε.Δ.Β., ΥΠΕΠΘ, ΠΑΤΑΚΗΣ, 2001).

- Το ανθολόγιο «Με λογισμό και μ' όνειρο», βιβλίο για τον εκπαιδευτικό (Ο.Ε.Δ.Β., ΥΠΕΠΘ, ΠΑΤΑΚΗΣ, 2002).

-«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» Α΄ Γυμνασίου, (ΥΠΕΠΘ, Ο.Ε.Δ.Β., 2002).

-«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» Β΄ Γυμνασίου, (ΥΠΕΠΘ, Ο.Ε.Δ.Β., 2002).

-«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» Γ΄ Γυμνασίου, (ΥΠΕΠΘ, Ο.Ε.Δ.Β., 2002).

β. Βιβλία-άρθρα

-Ακριτόπουλος, Α. (2004, τ. 12), Διαπολιτισμική εκπαίδευση και λογοτεχνία, MAKEΔONON.

-Bernardinis, A.M.(1995), La littérature de jeunesse au croisement des cultures (ouvrage cordonné par J. PERROT et P. BRUNO), CRDP Académie de Créteil.

-Bourdieu, P. (1977), L' économie des échanges linguistiques, Langue française, v. 34.

-Candelier, M. (2000), L' introduction de l' iveau aux langues dans le curriculum- Annexes au rapport d' atelier, Cratz.

-Chalmers, G.(1996), Celebrating Pluralism: Art Education and Cultural Diversity, L. Angeles, J. Paul Getty Trust.

-Clark, R. and Ivanic, R.(1997), The Politics of Writing, London: Longman.

-Γρόσδος, Στ., Ντάγιου, Ευγ. (2003), Γλώσσα και τέχνη, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

-Δαμανάκης, Μ. (1997), Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα, Διαπολιτισμική προσέγγιση, εκδ. Gutenberg.

-Δημάση, Μ. (2002), Η διδασκαλία της πρώτης ανάγνωσης και γραφής, Η περίπτωση των παρευξείνιων χωρών, εκδ. Κυριακίδης.

- Δημάση, Μ. (2005) Η αξιοποίηση του διηγήματος «Μοσκόβ Σελήμ» του Γ. Βιζυηνού με βάση τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου: ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ).
- Gravitz, M., Pinto, R. (1975), *Methods des Sciences Sociales*, Dalloz.
- Ζερβού, Α., Kristeva, J. (1984), Η ανάλυση του κειμένου, περ. ΓΛΩΣΣΑ, τ. 5.
- Hatch, E. (1992), *Discourse and Language Education*, Cambridge, N.Y., Cambridge University Press.
- Hawthorn, J. (1993), Ξεκλειδώνοντας το κείμενο, μια εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας, μτφρ. Μ. Αθανασοπούλου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Hollindale, P. (1992), «Ideology and the Children's Book», στο Hunt, P. (ed), *Literature For Children*, London: Routledge.
- Καλλέργης, Η. (1995), Προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία, Καστανιώτης.
- Κανατσούλη, Μ. (2000), Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, ΤΥΠΩΘΗΤΩ-Γ.ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- McFee, J. and Degge, R. (1977), *Art, Culture and Environment*, Belfont California: Wadsworth.
- Mason, R. (1990), Art and multicultural education: the new ethnicity in the UK. *Journal of Art and Design Education*, 9.
- Μποντίλα, Μ. (2004), Μια μονοπολιτισμική εκπαίδευση σε ένα πολυπολιτισμικό σχολείο: η περίπτωση της Ελλάδας, στο ΜΑΚΕΔΑΝΟΝ, τ.13.
- Nodelman, P. (1992), *The Pleasures of Children's Literature*, London, Longman.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υ.Π.Ε.Π.Θ. (1999), Προγράμματα Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υ.Π.Ε.Π.Θ. (2003), Παράρτημα-Τ.Α': Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ.
- Πάλλα, Π. (1992), Η ανάλυση περιεχομένου, περ. ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, τ. 67.
- Παμουκτσόγλου, Α. (2004), «ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ». Διαθεματικότητα και Λογοτεχνία για το σχολείο του 21^{ου} αιώνα, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΒΗΜΑ του Δασκάλου, τ. 3.
- Williams, P. (1994), Κουλτούρα και ιστορία, μτφρ. Β. Αποστολίδου, εκδ. ΓΝΩΣΗ.